

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA SOCIÁLNYCH VIED A ZDRAVOTNÍCTVA

BAKALÁRSKA PRÁCA

2012

Viera Klementová

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA SOCIÁLNYCH VIED A ZDRAVOTNÍCTVA

**SOCIÁLNA PRÁCA V KOMUNITE AKO NÁSTROJ BOJA
PROTI SOCIÁLNEMU VYLÚČENIU**

Bakalárska práca

Študijný program: sociálna práca

Školiace pracovisko: VVPC – Výskumno- vzdelávacie a poradenské centrum v Spišskej

Novej Vsi

Školiteľ: Mgr. Jurina Rusnáková, PhD.

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA SOCIÁLNYCH VIED A ZDRAVOTNÍCTVA

ZADANIE ZÁVEREČNEJ PRÁCE

Meno a priezvisko študenta: Viera Klementová

Študijný program: 3.1.14 Sociálna práca

Študijný odbor: sociálna práca

Typ záverečnej práce: Bakalárska práca

Jazyk práce: slovenský

Meno a priezvisko školiteľa: Mgr. Jurina Rusnáková, PhD.

Názov: Sociálna práca v komunite ako nástroj boja proti sociálnemu vylúčeniu

Anotácia: Bakalárska práca je teoretického charakteru, no doplnená o príklady dobrej praxe v zvolenej téme. Rozoberá sociálne vylúčenie z pohľadu sociálnej práce. Možnosti sociálnej práce pri zmierňovaní a odstraňovaní sociálneho vylúčenia, ohrozené cieľové skupiny.

Školiace pracovisko: Výskumno- vzdelávacie a poradenské centrum v Spišskej Novej Vsi

Vedúci školiaceho pracoviska: Mgr. Jurina Rusnáková, PhD.

Dátum schválenia:

.....

podpis

Ďakujem môjmu školiteľovi práce

Mgr. Jurine Rusnákovej, PhD.

za cenné rady, odborné usmernenie, podporu a pomoc, ktorú mi poskytla
pri vypracovaní bakalárskej práce.

ABSTRAKT

KLEMENTOVÁ, Viera: *Sociálna práca v komunite ako nástroj boja proti sociálnemu vylúčeniu*. [Bakalárska práca] – Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva; Katedra sociálnej práce. - Školiteľ: Mgr. Jurina Rusnáková, PhD. Stupeň odbornej kvalifikácie: Bakalár (Bc.). – Nitra : FSVaZ, 2012. 57 s.

Bakalárska práca je teoretického charakteru, no doplnená o príklady dobrej praxe v zvolenej téme. Rozoberá sociálne vylúčenie z pohľadu sociálnej práce. Možnosti sociálnej práce pri zmiernovaní a odstraňovaní sociálneho vylúčenia, ohrozené cieľové skupiny. Práca sa zaoberá problematikou chudoby ako sociálneho problému. Téma chudoby je v dnešnej dobe veľmi aktuálna, pretože svet zápasí s hospodárskou krízou a mnohé domácnosti stratili zdroj príjmov. Cieľom práce je na základe analýzy a syntézy urobiť stručný prierez problematikou. Práca je rozdelená na tri kapitoly. V prvej je zadaný pojem chudoba, sociálne vylúčenie. Druhá sa venuje možnostiam sociálnej práce pri zmiernovaní sociálneho vylúčenia. V tretej kapitole je rozobraná problematika a možnosti komunitnej práce. Práca je doplnená aj o príklady z praxe.

Kľúčové slova:

Komunita, Komunitná sociálna práca, Sociálna práca, Sociálne vylúčenie, Chudoba

ABSTRACT

KLEMENTOVÁ, Vierka: Social work in community as a tool in to the fight with social excluded. [BA thesis] – University of Constantine Philosophy in Nitra, Faculty of Social Sciences and Health Care; Department of Social Work. - Tutor: Mgr. Jurina Rusnáková, PhD. Master of degree: Bachelor (Bc.). – Nitra : FSVaZ, 2012. 57 p.

The bachelor work is theoretical, but it is attended about good examples in the practical thesis in the social exclusion. This work provided additional options of social work in reduction of social exclusion. The work analyzing problem of poverty. The poverty is very actually in this time because is fighting with business depression in lots of family who have nothing bills. The Capital target of this bachelor work is analyzing and synthesizing the solutions of the problem. The bachelor work is deviled in to the three chapters. The first chapter divided the question what is poverty and social excluded. Second chapter deals about thinks in social work in the social excluded. In the final chapter of the work author dealing the problems in the community. Work have added the practical exercises.

Key words:

Community, community social work, social work, social exclusion, poverty.

OBSAH

ÚVOD	8
1 SOCIÁLNE VYLÚČENIE	10
1.1 CHUDOBA A SOCIÁLNE VYLÚČENIE – VYMEDZENIE A OPERACIONALIZÁCIA POJMOV.....	10
1.1.1 Chudoba	10
1.1.2 Sociálne vylúčenie	11
1.2 MECHANIZMY SOCIÁLNEHO VYLÚČENIA.....	12
1.3 SKUPINY POSTIHNUTÉ A OHROZENÉ SOCIÁLNYM VYLÚČENÍM.....	14
1.3.1 Sociálne vylúčenie obyvateľov rómskych marginalizovaných komunit	16
2 MOŽNOSTI SOCIÁLNEJ PRÁCE PRI ZMIERŇOVANÍ A ODSTRAŇOVANÍ SOCIÁLNEHO VYLÚČENIA	20
2.1 SOCIÁLNA INKLÚZIA AKO JEDEN Z CIELOV SOCIÁLNEJ PRÁCE.....	20
2.2 TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ- SOCIÁLNA PRÁCA SO SOCIÁLNE VYLÚČENÝMI.....	23
2.3 VYBRANÉ METÓDY A FORMY SOCIÁLNEJ PRÁCE.....	27
2.3.1 Terénna sociálna práca.....	27
2.3.2 Program sociálnej práce v rómskych komunitách.....	30
3 SOCIÁLNA PRÁCA V KOMUNITE	32
3.1 ZÁKLADNÉ VÝCHODISKÁ.....	32
3.2 POJEM KOMUNITA.....	33
3.3 TYPY KOMUNIT	34
3.3.1 Rómska komunita.....	36
3.4 METÓDY A PROCES SOCIÁLNEJ PRÁCE V KOMUNITE.....	37
3.4.1 Komunitná sociálna práca v rómskych komunitách.....	41
3.4.2 Komunitné centrum.....	43
3.5 INŠPIRÁCIE Z PRAXE.....	44
DISKUSIA	46
ZÁVER	52
ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ÚDAJOV	54

ÚVOD

Sociálna práca v komunite je v dnešnej dobe, keď narastá počet nezamestnaných, veľmi dôležitá. Sociálny pracovník pracuje priamo v komunite, v prirodzenom prostredí klienta, má možnosť reagovať na potreby a požiadavky klienta, môže pracovať nie len s klientom, ale aj jeho najbližším okolím. Postupne si buduje dôveru, ktorá je pri tejto práci nevyhnutná. Táto práca má význam hlavne pri práci s komunitami, ktoré čelia sociálnemu vylúčeniu. Tieto komunity, často krát uzavreté a izolované majú špecifické potreby, ktoré by sociálny pracovník inak nemal šancu odhaliť. Taktiež obyvatelia sú zväčša nedôverčiví voči inštitúciám. Veľké množstvo týchto komunit bojuje s veľkou nezamestnanosťou, nezriedka so stopercentnou. Nezamestnanosť spôsobuje nedostatok financií, ktoré postupne dostávajú komunitu do izolácie. Práve túto by sa mal sociálny pracovník pokúsiť prelomiť a jednou z možností je aj sociálna práca v komunite.

Témou predkladanej bakalárskej práce je sociálna práca v komunite ako nástroj boja proti sociálnemu vylúčeniu. Tému sociálnej práce v komunite som si vybrala preto, že pochádzam z oblasti, kde je veľké množstvo rómskych komunit, ktoré sú izolované a ku ktorým sa majoritné obyvateľstvo správa odmietavo.

Cieľom práce je sumarizovať a sprostredkovať čitateľovi možnosti (nástroje) sociálnej práce v boji proti sociálnemu vylúčeniu (so zameraním na sociálnu prácu v komunite).

Práca je rozdelená do štyroch kapitol. Prvá kapitola sa zaoberá vymedzením a definovaním pojmov sociálne vylúčenie, chudoba, mechanizmami sociálneho vylúčenia a skupinami, ktoré sú ohrozené sociálnym vylúčením.

Druhá kapitola sa zaoberá možnosťami sociálnej práce pri zmiernovaní a odstraňovaní sociálneho vylúčenia. Jednou z možností je sociálna inklúzia ako aj terénna sociálna práca.

Tretia kapitola je venovaná sociálnej práci v komunite ako jednej z možností sociálnej práci pri začleňovaní komunit ohrozených sociálnym vylúčením. Je tu definovaný pojem komunita, metódy práce v komunite a tiež špecifiká práce v rómskej komunite.

Štvrtá kapitola je venovaná praktickým príkladom práce v komunite a možnostiam predchádzania sociálnej exklúzie.

Teoretické poznatky som čerpala zo zdrojov, ktoré sú uvedené v závere práce, no najviac inšpiratívne pre mňa boli práce Džambazoviča (2002), Navrátila (2001) a Matouška (2001).

Na základe už spomenutých metód analýzy a syntézy som sa snažila urobiť stručný prierez problematikou sociálnej exklúzie a možnostiach práce s komunitou ako jednou z metód sociálnej práce pri odstraňovaní sociálneho vylúčenia.

Táto práca má 91 229 znakov.

1 SOCIÁLNE VYLÚČENIE

Sociálne vylúčenie je pojem, ktorý sa používa veľmi často hlavne v súvislosti s určitými skupinami obyvateľstva, ktoré sú zbavované prístupu k zdrojom nevyhnutným pre zapojenie sa do sociálnych, ekonomických a politických aktivít spoločnosti ako celku. K týmto skupinám sa radia napríklad bezdomovci, seniori, utečenci, etnické skupiny.

1.1 Chudoba a sociálne vylúčenie – vymedzenie a operacionalizácia pojmov

Chudoba a sociálne vylúčenie sú pojmy, ktoré sa niekedy považujú za synonymá. Čo je však omyl, pretože chudobný človek nemusí byť aj sociálne vylúčený, to znamená, že nemusí mať sťažený prístup k sociálnym, ekonomickým a politickým aktivitám.

1.1.1 Chudoba

Chudoba existuje v spoločnosti od nepamäti. Chudoba ako pojem sa objavuje so vznikom modernej sociologickej vedy. So vznikom sociologickej vedy sa objavili aj snahy o definovanie tohto pojmu. Chudoba sa však neobjavuje len sociológii ale aj v sociálnej práci, ktorá s týmto pojmom aktívne pracuje.

V zásade možno rozlíšiť dva základné prístupy k vymedzeniu pojmu chudoba – objektívny a subjektívny. Podľa Dostála (2006, s. 53) objektívny prístup definuje chudobu prostredníctvom určitých kritérií týkajúcich sa väčšinou príjmu alebo majetku človeka. Subjektívny prístup zisťuje, či sa človek sám cíti chudobný, pociťuje príznaky chudoby, respektíve sám seba zaraďuje do kategórie. Skutočná alebo absolútna chudoba je stav nedostatku zdrojov, ktorý ohrozuje základnú existenciu, prežitie človeka. Chudobný človek nemá príjmové alebo majetkové prostriedky na existenčné prežitie, nemá zdroje na zabezpečenie si jedla, ošatenia, primeraného bývania a základných hygienických podmienok.

Rada Európy v roku 1984 definovala chudobu ako pojem, ktorý označuje osoby, rodiny, alebo skupiny osôb, ktorých zdroje (materiálne, kultúrne, sociálne), sú natoľko limitované, že ich vylučujú z minimálne akceptovaného životného štýlu štátov, v ktorých žijú. (Bánovčinová, 2010, s. 399).

Ďalšou veľmi častou definíciou chudoby je definícia, ktorá označuje chudobu ako krajnú životnú skúsenosť nedostatku, živorenia a obmedzených možností slobodnej voľby (Bánovčinová, 2010, s. 399). Mareš (1999, s.39) upozorňuje na rozlišovanie pojmov

nerovnosť a chudoba. Podľa neho môžeme chudobu chápať ako výraz extrémnej nerovnosti, respektíve ako vyčlenenie určitej časti populácie nie len od bohatých, ale aj od ostatnej časti populácie. Ďalšiu definíciu chudoby ponúka Ondrejko (2006, s. 11), ktorý definuje chudobu ako sociálny jav, ktorý je charakteristický nedostatkom životných prostriedkov jednotlivca alebo skupiny. V tomto zmysle je chudoba považovaná za sociálny problém, ale i za sociálno-patologický jav. Niekedy je vhodnejšie miesto mnohознаčne definovaného pojmu absolútnej chudoby používať pojem bieda. V porovnaní s pojmom bieda je chudoba považovaná za menej drastickú situáciu, v ktorej sa jednotlivci, alebo sociálna skupina nachádzajú. Na Slovensku máme definovaný pojem chudoby len v odbornej literatúre, legislatívne chudoba na Slovensku definovaná nie je. Jej ekvivalentom v legislatívnej oblasti je hmotná núdza. Hmotná núdza je stav, keď príjem občana a fyzických osôb, ktoré sa s občanom spoločne posudzujú, nedosahuje životné minimum a občania a fyzické osoby, ktoré sa s ním spoločne posudzujú, si príjem nemôžu zabezpečiť alebo zvýšiť vlastným pričinením (Pomoc v hmotnej núdzi, 2012).

V spojitosti s chudobou môžeme rozlišovať aj časový aspekt tohto javu, vtedy hovoríme o krátkodobej chudobe (trvá niekoľko málo týždňov, prípadne mesiacov – do 6 mesiacov), dočasnej chudobe (v určitom životnom cykle – napr. po narodení dieťaťa a príjmy citel'ne klesnú), dlhodobej chudobe (viac ako 2,5 roka) a o opakovanej chudobe. Odborníci sa väčšinou zhodujú v tom, že krátkodobá skúsenosť s chudobou nie je mimoriadnou hrozbou pre jednotlivca alebo rodinu. Horšie dôsledky má dlhodobá skúsenosť s chudobou a na ich poznanie potrebujeme doplniť prístup k skúmaniu chudoby o jej „ dynamickú dimenziu “ (Bodnárová, 2006, s. 140).

1.1.2 Sociálne vylúčenie

S pojmom chudoby veľmi úzko súvisí pojem sociálne vylúčenie. Tak isto ako pojem chudoby nie je jednoznačne definovaný ani pojem sociálneho vylúčenia. V súčasnej odbornej literatúre je pojem sociálne vylúčenie vnímaný ako pojem, ktorý zahŕňa okrem chudoby aj iné aspekty. Sociálnym vylúčením (exklúziou) rozumieme proces, kedy sú jednotlivci, alebo celé skupiny vytlačované na okraj spoločnosti a je im obmedzovaný alebo zamedzený prístup k zdrojom, ktoré sú dostupné ostatným členom spoločnosti (Toušek, 2007). Podľa Džambazoviča (2004, s. 76) pojem sociálneho vylúčenia znamená veľmi diverzifikovanú oblasť javov a jeho jadrom je v súčasnosti fakt, že sa vylúčení jedinci, ale i celé vylúčené sociálne kolektivity nepodieľajú rovnakou mierou ako ostatní

na hmotných i nehmotných zdrojoch spoločnosti a na ich distribúcii, či redistribúcii, čo môže viesť k ich chudobe, ale rozhodne vedie k sociálnej či kultúrnej izolácii.

S ďalšou definíciou sa stretávame u Atkinsona (2000), sociálne vylúčenie je vlastne obojstranne nechcený proces, pretože okrem nerovnosti v možnosti uplatňovať všetky občianske, politické a sociálne práva, vedie aj k sociálnemu napätiu a z neho plynúcim sociálnym rizikám. Môže totiž hroziť kolaps sociálnej solidarity a súdržnosti, a preto je snaha o integrovanie vylúčených jednotlivcov či skupín nevyhnutná. Mareš (2008, s. 19) ale aj iní autori upozorňujú na to, že prichádza ku synonymizácii pojmov sociálne vylúčenie a chudoba, čo však nie je dobré, pretože chudobný človek nemusí byť sociálne vylúčený a naopak sociálne vylúčení nemusia byť chudobní. Podstatou preto nie je problém vylúčenia -chudoby, respektíve distribúcie bohatstva v spoločnosti, ale pút, ktoré spájajú jednotlivé segmenty spoločnosti, tak ako i pút, ktoré viažu jedinca k celku.

Z uvedených definícií vyplýva, že tak ako chudoba aj sociálne vylúčenie je pojem, ktorý sa jednoznačne definuje veľmi ťažko a na definíciu vplýva množstvo faktorov. Pre potreby tejto práce je najvhodnejšie poňatie chudoby a sociálneho vylúčenia, ktoré nám ponúka Džambazovič (2004, s. 76), teda, že sociálne vylúčenie tak vlastne predstavuje mechanizmus udržiavania dištancie majority voči minorite, ale i podobu možnej sociálnej kontroly. V spoločnosti sú práve minoritní často označovaní za iných, deviantných, odlišných a kontakt s inakosťou je pre mnohých zdrojom vlastnej neistoty.

1.2 Mechanizmy sociálneho vylúčenia

Sociálne vylúčenie sa prejavuje v rôznych podobách. Podľa Džambazoviča (2004, s. 77) môžeme hovoriť o týchto podobách sociálneho vylúčenia:

- Ekonomické vylúčenie znamená v konečnom dôsledku vylúčenie zo životného štandardu a životných šancí obvyklých v spoločnosti či v danej skupine. Východiskom môže byť napríklad vylúčenie na alebo z trhu práce, nízka úroveň spotreby a veľkosti príjmu, či majetku, nedostatočný štandard bývania a pod.
- Kultúrne vylúčenie odoprenie práva jedinca či skupiny participovať na kultúre spoločnosti a zdieľať jej kultúrny kapitál, vzdelanosť a kultúru. Je teda možná jej identifikácia napríklad na základe dosiahnutej úrovne vzdelania a prístupu k vzdelaniu, ale i možnosti využívať pri vzdelávaní či úradnom styku vlastný

materinský jazyk. Indikátormi môžu byť aj segregované školy a triedy, podiel rómskych žiakov v špeciálnych školách a pod.

- Symbolické vylúčenie sociálna a kultúrna identita sú do značnej miery identitami symbolickými. Členstvo v skupine je symbolicky potvrdzované či odmietané a skupina je symbolicky konštruovaná a pomocou symbolov aj potvrdzovaná. Symbolická exklúzia je spojená so stigmatizáciou jedincov i sociálnych skupín vnímaných ako odlišné, deviantné či cudzie. Identifikovať ju možno napríklad na základe miery sociálnej dištancie, existencie predsudkov či stereotypov (vplyv masmédií je nezanedbateľný).
- Priestorové vylúčenie koncentrácia vylúčených jednotlivcov a sociálnych skupín v určitých geografických priestoroch. V prípade rómskych komunit môžeme identifikovať takzvané segregované rómske štvrte (osady, mestské getá) a tiež jav dvojitej marginalizácie.
- Tieto podoby a mechanizmy sociálneho vylúčenia sa v konečnom dôsledku často prejavujú aj vo vylúčení z prístupu k sociálnym službám, zdravotnej starostlivosti, či zo sietí sociálneho zabezpečenia.
- Politické vylúčenie znamená odoprenie občianskych, politických, ale i základných ľudských práv.
- Vylúčenie z mobility vo fyzickom priestore a v hierarchii sociálnych pozícií, bráni zdieľať určité sociálne statusy, či sociálne inštitúcie.
- Mechanizmy sociálneho vylúčenia sú aj psychologické, môže vlastne v konečnom dôsledku ísť o narušenie integrity vylučovaných jednotlivcov (sprievodným javom je pocit hanby, ostychu a individuálneho zlyhania, ako i celková neistota a zraniteľnosť).

Podobné rozdelenie uvádza aj Janie Percy – Smith (2000, s. 9).

- Ekonomická dimenzia. Sem patrí dlhodobá nezamestnanosť, domácnosti nezamestnaných, neistota zamestnania a príležitostné práce, príjmová chudoba.

- Sociálna dimenzia. Sem patrí rozpad tradičných domácností, nechcené tehotenstvá v mladistvom veku, bezdomovectvo, kriminalita, odcudzenie mládeže.
- Politická dimenzia. Slabý vplyv a moc, nedostatok politických práv, nízka volebná účasť, nízka úroveň aktivity komunity, nedôvera v politiku, sociálne poruchy.
- Komunitná dimenzia. Znehodnotenie životného prostredia, chátranie bytového fondu, ústup miestnych služieb, kolaps podporných sietí.
- Individuálna dimenzia. Zhoršenie fyzického a duševného zdravia, nízka úroveň vzdelania, nedostatok zručností, strata sebadôvery a sebaúcty.
- Priestorová dimenzia. Koncentrácia, marginalizácia ohrozených skupín.
- Skupinová dimenzia. Vznik skupín na základe znakov, ktoré ich odlišujú od majoritnej populácie.

Sociálne vylúčenie ako je vidieť postihuje rôzne oblasti života a skupiny, ktoré sa dostanú na okraj väčšinou nie sú schopné sami sa z tohto vylúčenia vymaniť.

1.3 Skupiny postihnuté a ohrozené sociálnym vylúčením

Odborníci identifikovali niekoľko skupín ohrozených sociálnym vylúčením. Podľa Džambazoviča medzi jedincov najviac ohrozených sociálnym vylúčením patria tí, ktorí majú oslabenú väzbu minimálne k jednej z troch integračných rovín: k štátu, k trhu práce a k občianskej spoločnosti (Radičová, 1999, Kotýnková, 1998, 1999, 2000, In: Džambazovič, 2004). Oslabení vo vzťahu k štátu sú napríklad migranti, obzvlášť ilegálni, ktorí z hľadiska práv a v hostiteľskej zemi “neexistujú”. Oslabenú väzbu na trh práce majú ľudia najrôznejším spôsobom na trhu práce znevýhodnení: mládež, staršia pracovná sila, zdravotne postihnutí ľudia, nízko kvalifikovaní a pod. Oslabenú väzbu k občianskej spoločnosti majú napríklad ľudia izolovaní, jedinci s poruchami správania a pod. (Kotýnková, 2000. In: Džambazovič, 2004).

Berghman (1995) poukazuje na skutočnosť, že výskumníci participujúci na programe Európskej Komisie “Poverty 3” vymedzujú štyri integračné roviny, prostredníctvom ktorých sú jednotlivci alebo skupiny obyvateľstva integrované do spoločnosti. Vleminky a Berghman (1995) upozorňujú, že tieto roviny boli opísané už Parsonsom (1971). Sú nimi: 1. Demokracia a právo (podporujú občiansku integráciu); 2. Trh práce (podporuje

ekonomickú integráciu); 3. Sociálny štát (podporuje sociálnu integráciu) a 4. Rodina a komunita (podporujú interpersonálnu integráciu). Ohrozenými vylúčením sú jednotlivci resp. skupiny osôb, ktorí majú oslabenú väzbu minimálne k jednej zo štyroch integračných rovín (zložiek). Vylúčenie z jednej integračnej zložky, resp. obmedzený prístup k nej znamená súčasne vo väčšine prípadov vylúčenie z ďalších zložiek (Džambazovič, 2004).

Zaujímavá je i snaha zachytiť odlišnosť mechanizmov, podôb ako i dôsledkov sociálneho vylúčenia z hľadiska rôznych etáp životného či rodinného cyklu. Sociálne vylúčenie takýmto spôsobom zachytáva špecifiká v prípade detí a mladých ľudí, ľudí v produktívnom veku či starých ľudí. Sociálne vylúčených môžeme identifikovať taktiež i na základe toho, či sú vylúčení na základe posudzovania individuálnych alebo kolektívnych vlastností. Medzi vylúčenými môžeme identifikovať dve širšie kategórie:

1. Vylúčenie na základe posudzovania kolektívnych vlastností: v novej Európe patria do tejto kategórie napríklad migranti, či pracujúci z iných krajín, ktorí síce majú pracovné povolenie alebo nejaký status, ale na druhej strane nemajú občianske práva.

2. Na druhej strane sú tí, ktorí sú vylúčení skôr na základe individuálnych ako kolektívnych vlastností z občianstva – formálne disponujú všetkými občianskymi právami, ale v dôsledku sociálnych, ekonomických či kultúrnych znevýhodnení sú v realite vylúčení z plnohodnotnej participácie na chode spoločnosti (Džambazovič, 2004, s. 26).

Skupiny, ktoré sú ohrozene sociálnym vylúčením alebo sociálne vylúčenie možno nájsť aj v rôznych politických prípadne strategických dokumentoch. Napríklad v metodickom materiály Metodický postup pre analýzu sociálnych vplyvov, ktoré zverejnila vláda SR 2012 sú uvedené nasledovné skupiny obyvateľstva ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením.

V metodickom materiály uvedenom na web stránke vlády SR sa uvádza, že medzi skupiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením patria tieto:

- domácnosti s nízkym príjmom (napr. žijúce iba zo sociálnych príjmov, alebo z príjmov pod hranicou rizika chudoby, alebo s príjmom pod životným minimom, alebo patriace medzi 25% domácností s najnižším príjmom),

- nezamestnaní, najmä dlhodobo nezamestnaní, mladí nezamestnaní a nezamestnaní nad 50 rokov,
- deti a mládež (napr. 0 – 17 a 18 – 25 rokov),
- domácnosti s 3 a viac deťmi,
- jednorodičovské domácnosti s deťmi (neúplné rodiny, ktoré tvoria najmä osamelé matky s deťmi),
- ľudia so zdravotným postihnutím,
- starší ľudia, napr. ľudia vo veku nad 65 rokov alebo dôchodcovia,
- Rómovia žijúci v segregovaných osídleniach,
- iné zraniteľné skupiny, ako sú napr. bezdomovci, ľudia opúšťajúci detské domovy alebo iné inštitucionálne zariadenia.

O sociálne vylúčených a marginalizovaných skupinách obyvateľstva hovorí aj Stratégia — Košického kraja. Ohrozené skupiny explicitne vymenúva.

V Stratégii vo vzťahu k marginalizovaným skupinám Košického samosprávneho kraja sú uvedené tieto skupiny ohrozené sociálnym vylúčením:

- osoby, ktoré v dôsledku nízkej úrovne vzdelania a kvalifikácie vykonávajú iba príležitostné pomocné práce, prípadne sú bez zamestnania,
- osoby s fyzickým alebo mentálnym postihnutím,
- mládež po ukončení ústavnej alebo ochrannej výchovy,
- starých ľudí a osamelých rodičov s deťmi, ktorí sa ocitnú v sociálnej núdzi stratou rodinného prostredia,
- deti z rodín v hmotnej núdzi.

1.3.1 Sociálne vylúčenie obyvateľov rómskych marginalizovaných komunít

Špecifickou skupinou obyvateľov ohrozených sociálnym vylúčením sú obyvatelia rómskych komunít. Túto problematiku podrobne rozpracoval Roman Džambazovič, z ktorého materiálov sme prevažne vychádzali pri zostavovaní tejto kapitoly.

Podľa Džambazoviča (2002) ak hovoríme o sociálnej exklúzii Rómov, v tomto prípade ide o naozaj dlhotrvajúci historický proces. Výsledkom je vznik vzťahu, v ktorom

nachádzame na jednej strane etablovaných, na druhej strane outsiderov. V tomto vzťahu môžeme identifikovať rôzne podoby sociálneho vylúčenia.

U rómskych komunit môžeme hovoriť o najmä o ekonomickom, kultúrnom, symbolickom a priestorovom vylúčení.

Ekonomické vylúčenie veľmi úzko súvisí s vylúčením z trhu alebo na trhu práce. Toto vylúčenie je často primárnym zdrojom chudoby a znamená v konečnom dôsledku vylúčenie zo životného štandardu a životných šancí obvyklých v konkrétnej spoločnosti. Podľa Džambazoviča a Juráskovej (2002) možno u Rómov identifikovať viacero skutočností, ktoré ich marginalizujú na trhu práce:

- neustále klesajúca vzdelanostná a kvalifikačná úroveň,
- prítomnosť skrytej diskriminácie voči rómskemu národu zo strany majority, respektíve zamestnávateľov,
- nízky status bývania, životných podmienok a nevyhovujúci zdravotný stav,
- trvalo vysoká miera (dlhodobej) nezamestnanosti a s tým súvisiaca devastácia ľudského kapitálu a strata pracovných návykov.

Špecifikom rómskej nezamestnanosti je jej dlhodobosť. Podľa Džambazoviča a Juráskovej (2002) je nebezpečná hlavne nezamestnanosť u rómskej mládeže, ktorá nemá vôbec skúsenosti s pracovným trhom a nemá osvojené žiadne pracovné návyky, čím je vylučovaná z trhu práce.

Sprievodným javom sociálneho vylúčenia i chudoby v súčasnosti je priestorové vylúčenie. Prejavuje sa koncentráciou vylúčených jednotlivcov a sociálnych skupín v určitých geografických priestoroch. V prípade rómskych komunit je možné identifikovať priestorové vylúčenie do takzvaných segregovaných rómskych štvrtí. Podľa Džambazoviča a Juráskovej (2002) špecifikom priestorovej dislokácie Rómov v porovnaní s majoritou je prevládajúci typ sídelnej štruktúry rómskeho obyvateľstva. U Rómov prevláda vidiecky, izolovaný typ sídel. Väčšina Rómov stále žije v osadách. Izolované, segregované územia obývané rómskymi komunitami možno nájsť aj v mestách, takzvané mestské getá. Spôsob bývania je jedným z najvýznamnejších ukazovateľom ekonomickej a kultúrnej vyspelosti každého jednotlivca, ale aj celého etnika či národa. U Rómov je odrazom a výrazom ich špecifického spôsobu života, sociálne - ekonomického a spoločenského postavenia,

výrazom ich hodnotovej orientácie (Rusnáková 2006, In: Rosinský a kol. 2006). Byť obmedzený konkrétnym miestom, z ktorého niet úniku, v súčasnom globálnom a mobilnom svete znamená sociálnu degradáciu. Záporné skúsenosti sú zovšeobecňované na celú komunitu, silnejú tendencie vyst'ahovať rómske rodiny mimo ostatných, aby bývali pohromade, bez ohľadu na ich príslušnosť k jednotlivým etnickým podskupinám (maďarskí, slovenskí, Olašskí Rómovia a pod.) a rodom, ku ktorým patria a bez ohľadu na ich dosiahnutú životnú úroveň a želanie, ako chcú žiť (Rusnáková 2006, In: Rosinský a kol. 2006).

Kultúrne vylúčenie sa prejavuje hlavne zhoršeným prístupom ku vzdelaniu. Vzdelanostná úroveň Rómov v porovnaní s ostatnými sociálnymi segmentmi slovenskej spoločnosti je na pod štandardnej úrovni. Začlenenie rómskej minority do kultúrneho (vzdelávacieho) systému obmedzuje existencia viacerých bariér (Džambazovič - Jurásková, 2002). Džambazovič s Juráskovou (2002) hovoria o týchto bariérach:

- Kultúrne a sociálne - rómske deti neovládajú spisovný jazyk, doma sa zhovárajú svojím materinským jazykom, ich jazykový kód je obmedzený, nedosahuje úroveň stredných a vyšších vrstiev, preto často nezvládajú nápor a tempo v škole, tým sú vystavené sústavnému pocitu zlyhania, ktorý sa spája so školou a vzdelaním. Rómovia nepovažujú vzdelanie za niečo, čo ich posunie ďalej, skôr za povinnosť, ktorá im neslúži na nič.
- Priestorové - v prostredí, kde sa nachádzajú segregované a veľkopočetné rómske komunity, sa väčšinou možno stretnúť so segregovanými, etnicky homogénnymi školami. Úroveň takýchto škôl je nižšia, pretože sa prispôsobuje úrovni svojich žiakov. Absentujú tu frekventovanejšie kontakty s majoritou a absentujú pozitívne sociálne vzory. Negatívnym dôsledkom je potom aj skutočnosť, že škola prichádza o potenciál rodičov, ktorí svoje deti zapísali do školy v susednej obci.
- Ekonomické bariéry - častým hendikepom v prístupe ku vzdelaniu sú aj nevyhovujúce podmienky bývania a životospráva. Vzdelanie je pre Rómov veľmi nákladná položka, pri ktorej nevidia okamžité zhodnotenie. Nedokážu si dať do súvislosti dobré vzdelanie a možnosť uplatniť sa na trhu práce.
- Vzťah dosiahnutého vzdelania a uplatnenia na trhu práce - mnohí Rómovia si neuvedomujú priamy vzťah medzi vzdelaním a zamestnaním najmä preto, že vidia

okolo seba jednotlivcov, ktorí nenašli uplatnenie ani napriek tomu, že dosiahli vyššie vzdelanie.

Na základe týchto skutočností a na základe štruktúry dosiahnutého vzdelania u rómskej populácie hovorí odborná verejnosť o tom, že sa stávajú funkčne negramotnou a nezamestnateľnou časťou obyvateľstva.

- Symbolické vylúčenie je identifikované na základe miery, či existencie predsudkov a stereotypov (Džambazovič- Jurásková, 2002).

Vylúčenie z primeraného štandardu bývania- za hlavné problémy vplývajúce na nepriaznivú bytovú situáciu Rómov na Slovensku možno označiť nevyhovujúcu socioekonomickú situáciu a nesolventnosť Rómov, nezáujem časti rómskych rodín riešiť svoju bytovú otázku, devastáciu bytov zo strany Rómov, narastajúce nedoplatky v platení nájomného a služieb spojených s užívaním bytu a nedodržiavanie diferencovaného prístupu pri pridelení bytov občanom (Džambazovič- Jurásková, 2002).

Radičová (2001, s. 80) vo vzťahu k exklúzii Rómov hovorí o takzvanej dvojitej marginalizácii. Tento efekt vzniká, keď je marginalizovaná rómska osada na marginalizovanom území.

Podľa Stratégia vo vzťahu k marginalizovaným skupinám Košického samosprávneho kraja marginalizovanou skupinou na Slovensku sú aj príslušníci sociálne vylúčených rómskych komunít. Táto stratégia definuje marginalizovanú rómsku komunitu ako obyvateľov, ktorí sa často vyznačujú odlišnosťou od majority etnickou príslušnosťou, zdravotným stavom, fyzickými alebo mentálnymi dispozíciami. Podľa ekonomického slovníka je marginalizovaná rómska komunita tá, kde prichádza ku koncentrácii Rómov, ktorí trpia vysokou mierou sociálnej exklúzie a deprivácie (Poradňa › Ekonomický slovník › Písmeno m). Väčšina autorov sa zhoduje že Rómovia na Slovensku patria k skupinám ktoré sú chudobou a sociálnym vylúčením najviac postihnuté a ohrozené. Ide najmä o obyvateľov marginalizovaných (chudobných a sociálne vylúčených) rómskych komunít. Samozrejme nehovoríme o všetkých Rómoch, pretože táto populácia je veľmi rôznorodá čo sa týka kultúrnych a etnických podmienok, ale aj diferenciácií podľa sociálnych podmienok.

2 MOŽNOSTI SOCIÁLNEJ PRÁCE PRI ZMIERŇOVANÍ A ODSTRAŇOVANÍ SOCIÁLNEHO VYLÚČENIA

Sociálna práca je veľmi dôležitou v boji proti sociálnemu vylúčeniu. Práve sociálni pracovníci by mali byť sprostredkovateľmi medzi majoritou a minoritou. Na boj proti sociálnemu vylúčeniu si môžu vybrať z niekoľkých možností, ktoré im sociálna práca ponúka. Cieľom tejto kapitoly je predstaviť niektoré z nich.

2.1 Sociálna inklúzia ako jeden z cieľov sociálnej práce

Podľa odbornej literatúry závisela formulácia poslania a cieľa sociálnej práce od teoretického, spoločenského a kultúrneho kontextu danej doby. Jedna zo starších teórií napríklad tvrdí, že sociálna práca je to, čo robia sociálni pracovníci (Matoušek, 2001, s. 184). Ďalšia teória hovorí, že sociálna práca je to, čo ostatní (lekári, zdravotníci, policajti) nerobia (Navrátil, 2001, s.11). Takéto definovanie, napriek tomu, že je pružné, je pre odbornú verejnosť veľmi široké a preto sa stretávame s inými definíciami sociálnej práce a jej cieľa. Jordan (1987 In: Matoušek, 2001, s. 184) stavia proti sebe dva pohľady sociálnej práce. Prvý pohľad je práca sociálneho pracovníka, kde cieľom sociálnej práce je pomôcť klientovi a druhý pohľad, pohľad politika, kde cieľom sociálnej práce je kontrola, riešenie a prevencia sociálnych problémov. Podobnú definíciu prinášajú aj Webb a Wistov (Matoušek, 2001, s. 184). Thompson (2000 In: Navrátil, 2001, s. 11) sa naopak pokúsil definovať cieľ sociálnej práce cez vymenovanie aktivít, ktoré sú v sociálnej práci bežné.

- Hodnotenie potrieb životných okolností ako tých, ktorí o pomoc požiadali, tak i tých, ktorí sa so sociálnou prácou stretávajú z „ vyššej moci “.
- Poskytovanie alebo sprostredkovanie služieb, ktoré majú zabezpečiť identifikované potreby.
- Realizácia facilitatívnych a podporných aktivít, na úrovni individuálnej, na úrovni rodiny, skupiny alebo komunity pri zvládaní problémov.
- Hodnotenie stupňa a povahy ohrozenia, ktorým je klient vystavený.
- Navrhovanie, realizácia a hodnotenie ochranných plánov.
- Zaisťovanie posudkov pre súdne pojednávania.
- Spoluúčasť v multidisciplinárnych tímoch.

- Zastupovanie a mediácia.
- Navrhovanie a realizácia preventívnych opatrení.
- Naplňovanie zákonom stanovených povinností.

U niektorých autorov sa stretávame s definovaním cieľa, ktorý sa opiera o koncept sociálneho fungovania a životnej situácie. Tento termín rozpracovala americká sociálna pracovníčka Bartlettová. Označila tak interakcie, ktoré prebiehajú medzi nárokmi prostredia a ľuďmi. Sústreďuje sa predovšetkým na otázku, čo a prečo charakterizuje životnú situáciu konkrétneho človeka, nerovnováha medzi očakávaním prostredia a schopnosť ju zvládať, prípadne nerovnováha medzi náročnosťou požiadavkám z prostredia a podporu, ktorú toto prostredie človeku poskytuje (Matoušek, 2001, s. 185). Navrátil (2003, s. 194) pripisuje jedincovi, alebo skupine aktívnu rolu, podľa neho človek nie je vydaný napospas požiadavkám svojho sociálneho prostredia (očakávanie prostredia nie sú determinantom), ktoré sa voči tomuto prostrediu vymedzujú. Na základe tohto Navrátil potom sociálne fungovanie vymedzuje ako vzťah medzi očakávaním jednotlivca a sociálneho prostredia. Ak sú tieto vzájomné očakávania v súlade (komplementarita), interakcie prebiehajú harmonicky, ak nie sú, v interakcii nastávajú problémy.

Podľa Navrátila (2003, s. 87) nám termín sociálne fungovanie vo vzťahu k životnej situácii objasňuje, že:

- Ľudia a prostredie sú trvale v interakcii.
- Prostredie kladie na človeka určité požiadavky a človek je nútený na ne reagovať.
- Medzi požiadavkami prostredia a človekom je obvykle rovnováha. Pokiaľ ľudia požiadavky prostredia dostatočne nezvládajú, rovnováha je rozkolísaná a vzniká problém.
- Niektorí ľudia sú schopní si s problémom poradiť a nastoliť znovu rovnováhu sami, iní tuto schopnosť nemajú a svoju problémovú situáciu nezvládajú.
- Príčinou problémov alebo ich nezvládania môže byť ako nedostatok schopností na strane klienta, tak neprimeranosť požiadavkou prostredia voči nemu.
- Intervencie sociálneho pracovníka sa majú zamerať na interakciu medzi spôsobilosťou klienta zvládať požiadavky prostredia a tým, čo od neho prostredie očakáva.

Samotnú životnú situáciu Navrátil (2003, s.60) charakterizuje cez tieto prvky:

- vek, pohlavie, stav, zloženie domácnosti,

- rodinná štruktúra a vzťahy (biologické deti, nevlastní deti, rodičia atd.),
- zamestnanosť, postavenie v zamestnaní, jeho charakter,
- sociálne aktivity a záujmy (koníčky a rekreačné aktivity atd.),
- členstvo vo formálnych skupinách (cirkev, odborový zväz atd.),
- zdroje podpory a napätia v sociálnych interakciách (medzi ľuďmi a komunitnými systémami),
- využitie formálnych zdrojov (sociálneho zabezpečenia, lekárska starostlivosť a tak ďalej),
- neformálne zdroje (širšia rodina, príbuzní, priatelia, susedia, svojpomocné skupiny).

Momentálne sa v sociálnej práci objavuje koncept sociálnej inklúzie. Pre niektorých odborníkov je koncept sociálnej inklúzie len premenovaním už známych konceptov ako je resocializácia, alebo sociálna terapia (Mareš, 2008, s. 9). Pre tých, ktorí sa ňou však hlbšie zaoberajú je to koncept nový s novými možnosťami a prínosom.

Sociálna inklúzia je proces, ktorý zabezpečuje, aby tí, ktorí sú v riziku chudoby a sociálnej exklúzie (vylúčenia) získali príležitosti a nevyhnutné zdroje na to, aby mohli plne participovať na ekonomickom, sociálnom a kultúrnom živote a mali takú životnú úroveň a blahobyt, ktorý je považovaný za obvyklý v spoločnosti, v ktorej žijú. Zabezpečuje im väčšiu účasť na rozhodovaní, čo ovplyvňuje ich životy a prístup k základným právam (Džambazovič, 2004). Sociálna inklúzia je jeden z najviac užívaných pojmov, konceptov. Je to nový „ motor “ pre spoločenskovedný výskum, zahŕňa v sebe európsku dimenziu. Sociálna inklúzia znamená zmenu celkovej filozofie, princípov prístupu k riešeniu problému sociálnej exklúzie, ako aj zámene predmetu záujmu.

Taktiež znamená posun od:

- od individuálnych charakteristík k štrukturálnym príčinám chudoby/vylúčenia,
- od vertikálnych nerovností (akcent na redistribúciu – distributívna dimenzia) k horizontálnym nerovnostiam (akcent na začlenenie a integráciu – vzťahová dimenzia),
- od statického k dynamickému (procesuálnemu) vnímaniu,
- od unidimenzionálneho k multidimenzionálnemu vymedzeniu,
- od individuálnej ku komunitnej úrovni.

Sociálna inklúzia znamená záujem o mechanizmy, ktorými sa môže komunita začleniť do majoritnej spoločnosti. Pri tejto koncepcii sa sleduje ako subjektívna tak aj objektívna dimenzia, makro (štát), mezo (región, komunita) a mikro- úroveň (rodina, jednotlivec) a ich vzájomný vzťah, horizontálna úroveň (súdržnosť vo vnútri občianskej spoločnosti) a vertikálna úroveň (súdržnosť štát –občania). Sociálna inklúzia má za cieľ integrovať jednotlivca alebo komunitu vo všetkých rovinách. Integračné roviny prostredníctvom ktorých sú jednotlivci alebo skupiny obyvateľstva integrované do spoločnosti sú tieto: legislatívny systém, trh práce, sociálny štát, rodiny/komunita (nestačí len integrácia na trh práce) (Džambazovič, 2004). Podľa Džambazoviča (2004) je inovačný potenciál sociálnej inklúzie v tomto:

- zmena vnímania sociálneho štátu – aktívny sociálny štát,
- koncepčné, paralelne pôsobiace a previazané pôsobenie súboru opatrení - viacdrojové posilnenie (multiscalar empowerment) a uznanie (recognition),
- previazanosť a začlenenie agendy sociálnej inklúzie do širšieho rámca verejných politík,
- pozitívny cieľ, vízia, želateľný stav spoločnosti – pozitívna akcia,
- otvorená metóda koordinácie,
- mobilizácia aktérov a zdrojov,
- viacúrovňová tvorba verejných politík,
- zvyšuje sa všeobecné povedomie o verejnej politike,
- mení sa rámec riadenia a správy,
- uplatňuje sa nový systém správy verejných vecí.

2.2 Teoretické východiská- sociálna práca so sociálne vylúčenými

Tak ako iné vedné disciplíny, tak aj sociálna práca má svoje teoretické východiská. V teoretickej oblasti sociálnej práce môžeme nájsť niekoľko prístupov, pre potreby našej práce sú dôležité antiopresívne prístupy. Antidiskriminujúce a antiopresívne čiže namierené proti znevýhodňovaniu a utlačovaniu. Preto môžeme povedať, že tieto prístupy tvoria teoretický základ aj pre koncept sociálnej inklúzie.

Podľa Matouška (2001, s. 238) antiopresívne prístupy nemajú jednotnú definíciu a vôbec sa nedajú ľahko popísať. Záujem o ne začal narastať v osemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia, keď sa v krajinách ako je Nemecko alebo Veľká Británia začali objavovať

sociálne problémy súvisiace s príst'ahovalectvom ale tiež aj problémy s černošskou kriminalitou. Podľa odbornej literatúry majú antiopresívne prístupy za cieľ redukovať individuálnu a inštitucionálnu diskrimináciu založenú na rase, pohlaví a postihnutí, sociálnej triede a sexuálnej orientácii (Matoušek, 2001, s.138). Podľa Matouška (2001, s. 138) je vlastný predmet antiopresívnych prístupov vymedzený veľmi široko a zahŕňa témy, ktoré už boli skúmané. Preto sa niektorí prívrženci snažia formulovať všeobecnú perspektívu, ktorá by zahŕňala feministické, antirasistické a radikálne koncepty. Všeobecný antiopresívny prístup tak pozerá na rôzne formy útlaku ako na komplex vzťahov, ktoré musia byť analyzované z jedného zorného uhla (Navrátil, 2001). Ďalšou spoločnou vlastnosťou antiopresívnych prístupov je uplatňovanie troch imperatívov: spravodlivosť, rovnosť a spoluúčasť (Matoušek, 2001, s.138). Spravodlivosť znamená, že so všetkými sa bude zaobchádzať rovnako, veľký dôraz sa kladie na etnické menšiny, pri ktorých je veľká pravdepodobnosť nerovného zaobchádzania. Rovnosť znamená, že sa u každého bude prihliadať na jeho potreby, aby mal každý rovnaké možnosti. Spoluúčasť je chápaná na dvoch úrovniach, vo všeobecnejšej predpokladá, účasť klientov do plánovania, koordinovania a vyhodnocovania služieb. V užšom slova zmysle znamená dôležitú zložku interpersonálnej komunikácie (Matoušek, 2001, s.139). Niektorí odborníci k týmto trom imperatívom pridávajú štvrtý a to takzvané zmocňovanie, to znamená, že človek sa pokúsi sám za pomoci sociálnych pracovníkov prekonať zlú životnú situáciu, teda že sa „zmocní“ svojej životnej situácie (Navrátil, 2001).

Ako už bolo spomenuté, antiopresívne prístupy sa dajú definovať len veľmi ťažko a neexistuje jednotná definícia týchto prístupov a preto môžeme antiopresívne prístupy rozdeliť na niekoľko typov:

- Asimilačný prístup, vychádza z toho, že migranti prichádzajúci do zeme prijímú kultúru a životný štýl väčšinovej spoločnosti.
- Liberálny pluralizmus, zdôrazňuje princíp rovných príležitostí, teda so všetkými ľuďmi sa má zaobchádzať rovnako.
- Kultúrny pluralizmus, vychádza z predpokladu, že v rôznych spoločnostiach môžu koexistovať rôzne etnické skupiny. Multikulturalizmus podporuje šírenie znalostí o rôznych kultúrach.

- Štrukturalizmus, vychádza z predpokladu, že v modernej spoločnosti západného typu majú jednotlivé skupiny rôzne postavenie.
- Prístupy zdôrazňujúce perspektívy minoritných skupín odporúčajú zakomponovať do tvorby sociálnych a iných služieb verejnosti perspektívy minority.
- Zvláštnym prípadom je pedagogika oslobodenia. Zdôrazňuje dôležitosť vzdelania, aby boli ľudia schopní prijať vlastnú sociálnu a politickú zodpovednosť (Matoušek, 2001, s. 140-141).

Na porozumenie prehľadnejšia je pre nás kategorizácia teórií využívaných v sociálnej práci, napríklad prostredníctvom takzvaných troch malých paradigiem. Sociálnym paradigmám sa venovali napríklad Payn, Thompson. Do českej sociálnej práce priniesol paradigmy Navrátil. Navrátil (2001, s. 14) hovorí o troch základných paradigmách sociálnej práce.

Prvou paradigmou je podľa Navrátila (2001, s. 14) terapeutická pomoc. Za hlavný faktor sociálneho fungovania je považovaná duševná pohoda a zdravie človeka. Sociálna práca je pomoc formou psychoterapie. Cieľ sociálnej práce predstavuje pomoc jednotlivcom, skupinám i komunitám zabezpečiť ich psychickú a následne sociálnu pohodu. Paradigma sa zameriava na to, ako je zvládanie životnej situácie obmedzované jeho osobnostnými deficitmi. Obraz životnej situácie sa redukuje na vnútorný stav osobnosti a psychiky jedinca. Prostriedkom k obnove duševného zdravia alebo vnútornej rovnováhy osobnosti je podpora rozvoja a uskutočnenia osobnosti klienta. Hlavný dôraz je kladený na komunikáciu a vzťah, ktorý je reflexívny a mení sa počas neho i klient i sociálny pracovník. Komunikácia je prostriedkom, ktorým ľudia môžu získať viac kontroly nad vlastnými pocitmi a spôsobom života. Sociálny pracovník musí byť vybavený psychologickými znalosťami a terapeutickým výcvikom.

Druhá paradigma je autorom nazýva ako reforma spoločenského prostredia. V nej sa sociálne fungovanie spája s víziou spoločenskej rovnosti v rôznych dimenziách spoločenského života. Sociálna práca sa zameriava na zmocňovanie klientov sociálnych služieb, aby sa mohli autenticky podieľať na tvorbe a zmenách inštitúcií a utlačovaní mohli získať vplyv nad vlastnými životmi. Elimináciu nadržanosti elít a vytvorenie spoločnosti postavenej na viac rovnostárskych princípoch je jednou zo snáh sociálnej práce. Pozornosť je venovaná životnej situácii klienta tak, aby sa zistilo, nakoľko jeho osobné problémy

pramena z obmedzených možností znevýhodnenej skupiny, ktorej je členom (Navrátil, 2001, s. 15).

Tretia paradigma je uvedená ako sociálne právna pomoc. Sociálne fungovanie závisí na schopnosti zvládať problémy a na prístupe k zodpovedajúcim informáciám a službám a sociálna práca je chápaná ako jedna zo sociálnych služieb. Za podstatné rysy životnej situácie klienta sú považované jeho neuspokojené potreby, individuálne obmedzenia, ktoré klientovi bránia využiť existujúce možnosti uspokojenia týchto potrieb a viac alebo menej dostatočná schopnosť inštitúcií spoločnosti na neuspokojené potreby klienta a na jeho ťažkosti v styku s týmito inštitúciami ústretovo reagovať. Ide predovšetkým o pomoc prostredníctvom poskytovania informácií, kvalifikovaným poradenstvom, sprístupňovaním zdrojov a mediácií ďalšej pomoci a služieb. Zdôrazňuje sa podpora osobného a sociálneho uskutočnenia prostredníctvom osobného a komunitného rastu, zameriavanie sa na malé, individuálne zmeny. Zároveň sa očakáva, že sociálna práca sa bude usilovať i o zmenu spoločnosti a jej inštitúcií tak boli lepšie nastavené potrebám občanov. Sociálny pracovník by mal disponovať znalosťami z práva, psychológie a sociológie (Navrátil, 2001, s. 16).

Mnohé ciele a záujmy jednotlivých paradigiem sa prekrývajú a pracovníci rôznych prístupov to akceptujú a v práci s klientmi sa usilujú i o niektoré spoločné ciele. Paradigmy sú zároveň návodom k jednotlivým teóriám, ktoré sociálnemu pracovníkovi poskytujú teoretický rámec, čo má urobiť a prečo. Je to i znak profesionality sociálnej práce, založenej na znalostiach a schopnosti porozumieť problému klienta a poskytnúť mu potrebnú pomoc (Navrátil, 2001, s. 17).

Tak ako iné vedy aj sociálna práca má rozpracovaných niekoľko teoretických prístupov. Matoušek (2001) uvádza tieto teórie sociálnej práce:

- Humanistické a existenciálne teórie.
- Sociálno-psychologické a komunikačné modely.
- Systemický prístup.
- Kognitívno- behaviorálne teórie.
- Prístup orientovaný na úkoly.
- Sociobiológia .
- Sociálno-ekologický model.

Teoretický podklad sociálnej inklúzie môžeme nájsť aj v systémovej teórii. Systém je v Barkerovom Slovníku sociálnej práce (2003, s. 427) definovaný ako prepojenie jednotlivých elementov vzájomnou reciprocitou a identifikovateľnými hranicami, ktoré

formujú komplex alebo jednotu celku. Systém môže byť fyzický a mechanický, živý a sociologický alebo ich kombináciou. Príkladmi systému sú jednotlivé rodiny, skupiny, či špecifické úrady sociálneho zabezpečenia. Z toho vyplýva, že systémové teórie sú koncepty, ktoré zdôrazňujú vzájomné vzťahy medzi elementmi, ktoré konštituuju celok. Tieto koncepty taktiež zdôrazňujú vzťahy medzi jedincami, skupinami, organizáciami, komunitami a vzájomné faktory vplyvu v prostredí. Systémový prístup nehľadá statickú podstatu javov, ale špecifický a dynamický spôsob usporiadania celku. Zákonitosti odhaľuje analýzou vzťahov. Teória systémov sa vyvíjala najprv v biológii a fyziológii. Jedným z jej významných zakladateľov bol rakúsky biológ a filozof Karl Ludwig von Bertalanffy (1901 – 1972).

Tak ako systémová teória berie rodinu ako systém, ktorý má svoje zákonitosti, tak aj teória sociálnej inklúzie ide od unidimenzionálneho k multidimenzionálnemu vymedzeniu, od individuálnej ku komunitnej úrovni, teda podstatou sociálnej inklúzie je integrácia jednotlivca, ale aj celej komunity- systému.

2.3 Vybrané metódy a formy sociálnej práce

Metódou sa rozumie presný sled následných krokov (Levická, 2003, s.9). Pri práci so sociálne vylúčenými skupinami je primárnym cieľom sociálna inklúzia. Na tento primárny cieľ nie sú vhodné všetky metódy sociálnej práce, podľa odbornej verejnosti sú najvhodnejšie terénna sociálna práca a práca v komunite.

2.3.1 Terénna sociálna práca

Terénna sociálna práca je jedným z významných a účinných nástrojov, ako predchádzať sociálnemu vylúčeniu jednotlivcov, rodín či celých sociálnych skupín z určitých interakcií a z prevádzkovania sociálnych inštitúcií, ktoré sú v spoločnosti prístupné väčšine (Úvod do štandardov terénnej sociálnej práce v obci s osobitným zreteľom na prácu s vylúčenými komunitami, s. 7) .

Terénnu sociálnu prácu niektorí považujú za veľmi efektívnu, pretože pracuje s klientom v jeho prirodzenom prostredí. V odbornej literatúre sa stretávame s niekoľkými definíciami terénnej sociálnej práce. Terénnu sociálnu prácu odborníci považujú za veľmi efektívnu, pretože pracuje s klientom v jeho prirodzenom prostredí. V odbornej literatúre sa stretávame s niekoľkými definíciami terénnej sociálnej práce. Podľa Nováka (2005, s. 14) je súbor činností vykonávaných sociálnym pracovníkom v prirodzenom prostredí klienta.

Úlohou terénneho sociálneho pracovníka je prekonzultovať a navrhnúť klientovi kompletný spôsob riešenia jeho problémov a poskytnúť mu pomoc pri riešení problémov. Prípadne odporúča klienta ďalším inštitúciám a odborníkom. Terénna sociálna práca je práca s klientom v jeho prirodzenom prostredí, ktorá vie účinne pracovať s ľuďmi žijúcimi v podmienkach sociálneho vylúčenia. V kontexte Slovenskej republiky ju vnímame ako alternatívny prístup. Nie je to pracovník, ktorý je zaťažovaný administratívnymi úkonmi, ale všetky úkony ktoré koná robí priamo v teréne, medzi svojimi klientmi . Podobne definujú terénnu sociálnu prácu aj Levická a Matoušek.

Cieľom terénnej sociálnej práce je motivácia a aktivizácia jednotlivcov a rodín na riešenie problémov prostredníctvom spoločnej aktivity s pomocou a podporou terénneho sociálneho pracovníka. Za ciele terénnej sociálnej práce možno všeobecne považovať :

(Definície terénnej sociálnej práce, 2012) :

- prevenciu sociálneho vylúčenia a jeho prehĺbovanie,
- prevenciu sociálne rizikových javov,
- sociálne začleňovanie,
- miernenie negatívnych dôsledkov a rizík životných situácií klientov, vrátane ich dopadu na spoločnosť,
- zmierňovanie nerovnosti, vrátane nerovného prístupu k službám, vzdelaniu, bývaniu a podobne,
- pomoc klientovi získať/znovu nadobudnúť sociálne kompetencie,
- odovzdávanie informácií.

Formy terénnej sociálnej práce (Definície terénnej sociálnej práce, 2012):

- priama práca:
 - terénna sociálna práca / streetwork (monitoring, depistáž, kontaktovanie, odprevádzanie, aktuálna krízová intervencia, znižovanie rizík),
 - individuálna práca s klientom / casework (sociálna intervencia, sociálne poradenstvo, socioterapia),
 - skupinová / komunitná práca (sociálna intervencia, sociálne poradenstvo, socioterapia, psychosociálny výcvik, prednášková činnosť, zážitková pedagogika, techniky psychoterapie).
- nepriama práca:
 - koncepty, projekty,

- administratíva, dokumentácia,
- rokovanie s inštitúciami, spolupráca s inštitúciami,
- prezentácia, medializácia.
- presahujúca práca:
 - supervízia,
 - intervízia, individuálne a tímové porady,
 - metodické vedení,
 - profesijné vzdelávanie,
 - mediácia, sprostredkovanie, advokácia.

Metódu terénnej sociálnej práce, ktorá namiesto pasívnych stacionárnych modelov riešenia sociálnych konfliktov ponúka aktívnu vyhľadávaciu formu sociálnej intervencie a krízovej pomoci reprezentuje streetwork. Sociálny pracovník využívajúci vo svojej činnosti formu streetworku, takzvaný streetworker, sa orientuje na podporu záujmov skupín či jednotlivcov pri akceptácii ich videnia sveta, ich názorov a spôsobov života. Streetworker sa zaoberá riešením problémov týchto skupín, nie problémov, ktoré svojím konaním spôsobujú spoločnosti (Bednářová, Pelech, 2003). Hlavným cieľom streetworku je osloviť tie skupiny, ktoré potrebujú socioterapeutickú pomoc, ktorú však sami nevyhľadávajú a poskytnúť im podporu pri zvládaní života v ich prirodzenom prostredí.

Cieľovými skupinami streetworku sú najmä:

- deti a mladiství, tráviaci voľný čas na ulici,
- skupiny jednostranne špecificky orientovanej mládeže (skinheads, punková mládež, mládež vyznávajúca graffiti),
- prostitútky a homoprositúti,
- ľudia závislí na návykových látkach, patologickí hráči,
- bezdomovci,
- športoví fanúšikovia. (Matoušek, 2003, s. 173).

Osobitný význam má terénna sociálna práca pre obyvateľov marginalizovaných rómskych komunít. Kumulácia sociálnych problémov v marginalizovanom prostredí rómskych osád si vyžaduje dlhodobú, pravidelnú intervenciu odborníka. Hlavným a dlhodobým cieľom terénnej sociálnej práce v rámci odstraňovania sociálnej exklúzie marginalizovaných

skupín je zmena situácie v obci, kde budú mať všetci obyvatelia rovnaký prístup ku všetkým výhodám a aktivitám, ktoré sú v obci bežne ponúkané. Preto je nutné dosiahnuť stav, ktorý je charakterizovaný (Rusnáková 2006, In: Rosinský a kol. 2006):

- rovnakým prístupom všetkých obyvateľov k službám a aktivitám v obci,
- funkčnou gramotnosťou obyvateľov obce,
- elimináciou negatívnych stereotypov majority vo vzťahu k minorite a naopak,
- uvedomením si zodpovednosti za vlastný život,
- pochopením, že rozvoj obce je možný len pokiaľ v nej nežijú obyvatelia adaptovaní na prežitie v extrémnych podmienkach – teda praktizujúci alternatívny hodnotový systém „ kultúry chudoby “,
- štandardná úroveň vzdelanosti všetkých obyvateľov obce.

Ciele, ktoré má terénny sociálny pracovník dosiahnuť sú (Rusnáková 2006, In: Rosinský a kol. 2006):

- zlepšenie kvality života klienta,
- zvýšenie sociálnej mobility klienta a jeho schopnosti riadiť si svoj život samostatne (zvýšenie nezávislosti od iných),
- osobnostný rast,
- sprostredkovanie služieb a aktivít, ktoré sú dostupné (distribúcia klienta),
- iniciovanie štrukturálnych zmien a ozdravných procesov v obci,
- minimalizovanie rizík spojených so životom v sociálne znevýhodňujúcom prostredí,
- participácia samospráv na sociálnej inklúzii,
- spolupráca s inštitúciami realizujúcimi v lokalite rozvojové programy,
- mobilizácia okolia klienta k aktívnej pomoci.

Ako už bolo vyššie spomenuté, ďalšou metódou je komunitná sociálna práca o ktorej si bližšie povieme v nasledujúcej kapitole.

2.3.2 Program sociálnej práce v rómskych komunitách

V roku 2002 sa z iniciatívy Úradu splnomocnenkyne vlády pre rómske komunity Slovenskej Republiky, v spolupráci s Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny, ako aj ďalšími subjektmi začal realizovať pilotný program – Program terénnych sociálnych pracovníkov, ktorý bol doplnkovou súčasťou komplexného rozvojového programu

rómskych osád. Cieľom programu bolo testovať mechanizmus systematickej podpory obyvateľom rómskych komunit prostredníctvom riadne vyškolených sociálnych pracovníkov a následne ho zaviesť do systému sociálnych služieb ako povinný prvok Program prevzal fond sociálneho rozvoja a ten ho aj financuje prostredníctvom európskych fondov, v súčasnosti je financovaný cez dopytovo orientovane projekty, ktoré si môžu podávať obce alebo mesta. Autori výskumu, Radoslav Fedačko, Miroslava Bobáková, Silvia Rybárová, ktorý prebehol v roku 2010 konštatujú, že terénna práca v marginalizovaných rómskych komunitách predstavuje významný nástroj sociálneho začleňovania jednotlivcov a skupín. Terénny sociálny pracovník a asistent terénneho sociálneho pracovníka pôsobia ako prostredníci medzi očakávaniami etablovanej spoločnosti a možnosťami, respektíve schopnosťami jednotlivcov, ktorí čelia viacerým formám deprivácie a marginalizácie. Toto znevýhodnenie je zároveň príčinou a dôsledkom nízkeho sociálneho kapitálu a celkovo schopnosti vysporiadať sa s každodennými problémami od zabezpečenia stravy, bývania či základnej hygieny, cez sprostredkovanie kontaktu s úradmi, miestnymi autoritami, až po pomoc pri finančných ťažkostiach spojených s úžerou. Potvrdzujú to aj samotné dáta, keď medzi najpočetnejšími kategóriami aktivít terénneho sociálneho pracovníka a asistenta terénneho sociálneho pracovníka boli práve kategórie uľahčovanie komunikácie medzi klientom a inými subjektmi, poradenstvo v oblasti financií, poradenstvo v oblasti zabezpečenia základných životných potrieb, poradenstvo v oblasti zdravia. Význam terénnej sociálnej práce spočíva okrem iného v tom, že sa realizuje priamo v prirodzenom prostredí klientov. Aj tento výskum potvrdil, že pomer času, ktorí terénni sociálni pracovníci a asistenti terénnych sociálnych pracovníkov venujú práci v teréne a v kancelárii vyznieva pri väčšine kategórií aktivít v prospech terénu. Za rozhodne zaujímavé zistenie považujeme, že najviac terénnych sociálnych pracovníkov a asistentov terénnych sociálnych pracovníkov vykonáva svoju činnosť priamo v obciach či mestách a najmenej v komunitách, ktoré sú priestorovo od obcí vyčlenené. Zastávame názor, že uvedené zistenie by sa malo zohľadniť najmä pri nastavení hodnotiacich kritérií pre žiadosti o nenávratný finančný príspevok. Hodnotiace kritériá by mali poskytnúť výhodu tým projektom, ktoré sa sústreďia na výkon terénnej sociálnej aj v priestorovo úplne segregovaných osadách (Fedačko- Bobáková- Rybárová, 2010).

3 SOCIÁLNA PRÁCA V KOMUNITE

Sociálna práca v komunite je pre niektorých teoretikov sociálnej práce veľmi dôležitou metódou pri práci s vylúčenými komunitami. Komunitu môžeme definovať ako ľudí, ktorí žijú na spoločnom území, veľkosť územia nie je dôležitá (Mareš, 2005). Alebo môžeme povedať, že komunita je skupina ľudí so spoločnými záujmami (Mareš, 2005). Komunitu môžeme rozdeliť na občiansku, výchovnú alebo terapeutickú.

3.1 Základné východiská

Keď hovoríme o komunitnej sociálnej práci, je dôležité povedať, že hovoríme o komunite, ktorá má nejaký problém a využíva aj metódy sociálnej práce (Pavelová, 2006, s. 42). Komunitná sociálna práca teda znamená oficiálnu sociálnu prácu, ktorej cieľom je aktivácia a podpora formálnych a neformálnych skupín osôb, ktoré sú definované spoločným znakom odvodeným od ich sociálneho znevýhodnenia (Pavelová, 2006, s. 43).

Podľa Tokárovej (2002) potreba komunitnej sociálnej práce vzniká v prípade patologického poruchy spoločnosti, alebo v prípade spoločensky žiaduceho ovplyvňovania.

Komunitná sociálna práca nemá na Slovensku dlhú tradíciu, pretože pred rokom 1989 boli organizácie riadené štátom a nemali charakter organizácií, ktoré by sa prácou v komunite zaoberali. Po roku 1989, pod vplyvom výrazných sociálnych zmien sa začala komunitná sociálna práca rozvíjať aj na Slovensku.

V odbornej literatúre boli zadefinované ciele práce s komunitou takto (Pavelová, 2006, s. 77):

- Zlepšiť interpersonálne vzťahy.
- Rozvinúť a podchytiť iniciatívu jednotlivcov a skupín.
- Pomáhať meniť životné podmienky a životné prostredie v komunite.
- Poznať názory na sociálne problémy a potreby v komunite.
- Zapojiť všetkých schopných obyvateľov, dostupné prostriedky do sociálnej aktivity.

Komunita má svoje špecifické charakteristiky a je potrebné pri práci s komunitou na tieto špecifiká prihliadať. Preto, aby mohli byť naplnené ciele, ktoré sú pri práci s komunitou

definované, sú potrebné stratégie, ktoré prihliadajú práve na tieto špecifiká. Literatúra uvádza nasledujúce stratégie práce s komunitou (Pavelová, 2006, s. 128):

- Vytvorenie siete vzájomnej pomoci, to znamená vytvorenie siete vzájomnej opory a podpory v komunite.
- Zapojenie dobrovoľníkov do činnosti.
- Posilnenie susedskej pomoci.
- Decentralizácia niektorých formálnych služieb sociálnej pomoci do blízkeho susedstva identifikovaného sociálneho problému.

3.2 Pojem komunita

Pojem komunita je odvodený z latinského *communitas* (spoločenstvo, spoločnosť, prípadne zmysel pre spoločenstvo, vľúdnosť, láskavosť). V slovenčine sme pojem prebrali z anglosaskej literatúry (*community*), chápaný v širokom zmysle ako obec (Rusnáková 2006, In: Rosinský a kol. 2006 , s.186).

V literatúre je pojem komunita široko definovaný, pre potreby našej práce uvedieme len niektoré definície. Bauman (2001) definuje komunitu cez pocit. Pociť komunitu, vlastnej skupiny, kde je človek rád, ktorá je jeho pravým domovom a ktorej hranice je potrebné obrániť za každú cenu – rovnako ako svoj domov. Tu vnútri môžu byť veci síce niekedy zložité, ale nakoniec sa vždy nájde riešenie.

Komplexnejší pohľad na komunitu uvádzajú autori Mattessich, Monsey, Roy (In: Matoušek, 2003, s. 253): Ľudia, ktorí žijú v geograficky definovanej oblasti a medzi ktorými existujú vzájomné sociálne väzby (v zmysle príbuzenstva, priateľstva a známostí geografickej oblasti, tiež v zmysle účasti na aktivitách komunity a niektorých formách ekonomickej výmeny, napr. kupovanie tovaru a služieb, práce pre miestnych zamestnávateľov a pod.), a ktorí sú citovo viazaní k sebe navzájom a miestu, kde žijú.

Komunita je teda miesto, kde ľudia hľadajú istotu, ochranu a ktorá im poskytuje pocit bezpečia.

Každá komunita je jedinečná, má svoje špecifickú a je možné ju konkrétne charakterizovať a opísať podľa určitých hľadísk. K základným hľadiskám patrí:

- veľkosť komunity,
- súdržnosť komunity,
- rovnosť členov komunity (vek, ciele, pohlavie a iné),
- plastickosť komunity (konzervatívnosť, príпустnosť),
- priepustnosť komunity (pevnosť hraníc, stupeň obtiažnosti pri prenikaní člena do komunity),
- polarizácia komunity,
- intimita komunity (typická je pre málo členné komunity),
- stálosť komunity (dočasné, prechodné, pretrvávajúce),
- autonómia komunity (miera závislosti komunit navzájom),
- miera kontroly komunity,
- postavenie člena komunity (rovnocennosť, hierarchia),
- potencia komunity (schopnosť uspokojovať ciele),
- participácia v komunite (poukazuje na cieľavedomosť komunity) (Hartl, 1997, In: Rosinský a kol., 2006, s.187).

3.3 Typy komunit

Tokárová (2006) hovorí o niekoľkých pohľadoch na delenie komunit. Z hľadiska sociálnych väzieb členov komunity rozoznáva dve formy komunity a to komunitu sídelnú a duchovnú. Sídelná (regionálna) komunita má charakteristiky, ktorými sa odlišuje od širšieho sociálneho prostredia. Obyvatelia tejto komunity:

- majú charakteristické citové, intelektuálne a kultúrne vzťahy s ostatnými členmi komunity,
- majú konkrétne vzťahy k miestu bydliska,
- môže ich viazať spoločný osud, pozitívne aj negatívne životné situácie,
- sú v podobnej ekonomickej situácii a na konkrétnej spoločenskej úrovni,
- majú podobné a často zhodné etické normy a hodnoty,

Sídlná komunita je tiež charakteristická svojou vnútornou štruktúrou a dynamikou. Vnútornú štruktúru sídelnej komunity tvoria jednotlivé skupiny, podskupiny a samotní jedinci. Preto sa pri práci s komunitou nutne prelína kombinácia práce so skupinou a práca s jednotlivcom (Tokárová, 2003, s.466).

Duchovná komunita je nová forma komunity, ktorej vznik je spojený s rozvojom modernej spoločnosti. Charakteristická je tým, že členovia komunity sú ľudia duchovne spriaznení, udržiavajú vzájomný kontakt, ktorý nie je podmienený osobným kontaktom (osobným stretávaním sa členov komunity). Môžu (ale nemusia) byť viazaní na jednu lokalitu, priestorovo vzdialení, intelektovo, kultúrne a spoločensky na jednej úrovni (Tokárová, 2003, s.466).

Z hľadiska modernizačných procesov delí Tokárová komunity na (2003):

Tradičná komunita: v nej prežilo ľudstvo väčšinu svojich doterajších dejín. Tradičná komunita mala jednoznačne vymedzený priestor, ktorým bola ľahko odlišiteľná od iných komunit. Veľký význam pre vnútornú štruktúru komunity mali rozvetvené rodiny, kde boli mnohoraké príbuzenské vzťahy. Komunita vystupovala ako mocensky suverénny celok, či už k vlastným členom, alebo navonok, bola schopná uspokojiť všetky potreby svojich členov z vlastných zdrojov. Členovia tradičnej komunity boli spojení približne rovnakou hodnotovou orientáciou.

Historicky prechodný typ komunity: ekonomicky a sociálne sebestačná, ale mocensky závislá (typy osídlenia v období po vzniku modernej štátnej moci).

Súčasná komunita: nie je sebestačná, ale v jej rámci možno uspokojiť všetky potreby jednotlivcov aj celých domácností (mestské lokality).

Postmoderná komunita: komunita obdobne zmýšľajúcich ľudí, v ktorej nie je podmienkou lokálna báza (komunity profesijné, vedecké, cirkevné)

Z hľadiska cieľa (Tokárová,2003):

Občianska komunita – spoločenstvo ľudí žijúcich na spoločnom území so svojimi vnútornými väzbami a vzťahmi, s rôznymi cieľmi ustanovenými podľa záujmov jednotlivých podskupín, ktorí tu vykonávajú každodenné aktivity.

Výcviková komunita – spoločenstvo osôb, ktoré sa stretávajú za účelom sebazoznania, zameriavajú sa na nácvik zručností a postojov.

Terapeutická komunita – spoločenstvo osôb, ktoré sa stretávajú za účelom riešenia problému. Špecifická forma organizácie liečebnej inštitúcie vrátane pacientov a ich spolurozhodovanie a podieľanie sa na liečbe.

3.3.1 Rómska komunita

Podľa Atlasu rómskych komunít na Slovensku (2002 – 2004) v súčasnosti žije na Slovensku okolo 320 tisíc občanov rómskej menšiny. V prepočte na celkový počet obyvateľov patríme spolu s Macedónskom, Bulharskom a Rumunskom ku krajinám s najväčšou rómskou komunitou na svete (Rusnáková 2006, In: Rosinský a kol. 2006).

Rómska komunita môže byť charakterizovaná z hľadiska sídelného, etnického, občianskeho a sociálneho.

Z hľadiska sídelného môžeme rozdeliť rómske komunity podľa Mušinku. Mušinka (2002) v časopise Čačipen pal o Roma delí vidiecke osídlenia Rómov podľa lokalizácie k obci na komunity integrované (žijúce rozptýlene medzi ostatným obyvateľstvom) je otázne, či je pomenovanie „ komunita “ vhodné pre samostatné sídelné útvary v rámci obcí (tzv. „rómske štvrte“ v mestách a obciach), ktoré sa môžu deliť na segregované a úplne segregované.

Z hľadiska etnického môžeme charakterizovať rómsku komunitu ako špecifický druh komunity ako etnická komunita, ktorá je spätá s minoritami, pričom problémom etnických minorít je odlišnosť ich spôsobu života, kultúry, vzhľadu. Na Slovensku je takouto rómska minorita. Ich problémom je lipnutie na tradičnom spôsobe života a neochota prispôbiť sa majorite. Rómska komunita je vnútorne výrazne diferencovaná. Najpočetnejšie sú skupiny usadlých Rómov, tzv. Rumungrov, a kočovných, olašských Rómov, tzv. vlachika Roma. Samostatnou skupinou sú zvyšky nemeckých Sintov (Rusnáková In: Rosinský a kol. 2006 s.196).

Z hľadiska občianskeho je komunita definovaná ako spoločenstvo ľudí, ktorí žijú na spoločnom území kde vykonávajú každodenné aktivity a naplňajú svoje ciele. Takáto definícia predpokladá participáciu obyvateľov komunity na veciach verejných a spoločenskom dianí v lokalite, akceptáciu komunity a jej členov. Dosiahnutie zdravých a

vyvážených občianskych komunit je jedným z cieľov komunitnej sociálnej práce (Rusnáková In: Rosinský a kol. 2006, s.196).

Z pohľadu sociálnej práce (najmä pre komunitného sociálneho pracovníka) je vhodné zadefinovať si komunitu na základe sociálnych problémov, ktoré si vyžadujú riešenie. Problémy, ktoré sa týkajú celej komunity (napr. chýbajúca infraštruktúra, nevyhovujúca dostupnosť služieb) vo vysokej miere ovplyvňujú schopnosť komunity participovať na veciach verejných a individuálne sociálne problémy členov komunit (chudoba, nezamestnanosť) často zapríčiňujú rozpad sociálnych väzieb v komunite, príbuzenských a susedských vzťahov, apatiu členov komunity. Ide najmä o segregované rómske komunity – osady, ktorých vysoké percento obyvateľov žije pod hranicou chudoby, ktorá je limitom napr. aj pri stanovovaní si životných cieľov (Rusnáková In: Rosinský a kol. 2006, s.197).

3.4 Metódy a proces sociálnej práce v komunite

Komunitou sociálnou prácou ako jednou z trojice metód sociálnej práce rozumieme dlhodobé, systematické, systémové pôsobenie v jednej lokalite. Nesie v sebe prvky sociálno-právnej činnosti, kurátorstva, je viazaná na pravidelnú komunikáciu s miestnymi úradmi a autoritami. Jednou z najdôležitejších črt je každodenný kontakt s komunitou, návštevy v rodinách, pravidelné informovanie o prebiehajúcich alebo budúcich aktivitách (Košková, Antalová, 2003, In: Rosinský a kol. 2006, s. 224).

Sociálna práca v komunite je podľa Pavelovej jednou z metód sociálnej práce a využíva rôzne metódy na naplnenie svojho cieľa. Řezníček (1997, In: Pavelová, 2006, s. 92) rozdeľuje metódy komunitnej sociálnej práce na :

- Diagnostické: - brainstorming,
 - delfská metóda,
 - technika nominálnej skupiny,
 - hodnotenie potrieb.
- Intervenčné: - využívanie komunikačných médií,
 - organizovanie schôdzok s predstaviteľmi obce a schôdzí s občanmi,
 - fundraising,
 - lobbying,

- prácu v poradných problémových komisiách,
- analýzu procesu lokálnej politiky a jej ovplyvňovanie, poskytovanie informácií predstaviteľom legislatívy a exekutívy,
- organizovanie spoločenských akcií na charitatívne, solidárne, rekreačné alebo kultúrne účely.

Väčšina autorov nehovorí o metódach sociálnej práce v komunite ale o modeloch komunitnej sociálnej práce. Pavelová (2006, s. 94) uvádza, že prvé pokusy o definovanie modelov komunitnej sociálnej práce prišli ešte v šesťdesiatych rokoch a boli to tieto modely: rozvoj komunity a komunitná organizácia. Rothman rozlíšil tri modely komunitnej práce: lokálny rozvoj, či rozvoj komunity, sociálne plánovanie a sociálna akcia (In: Pavelová, 2006, s. 95). S novým poňatím sociálnej práce prichádza Popple (1995 , In: Pavelová, 2006, s. 97), ktorý uvádza tieto modely komunitnej sociálnej práce:

- Komunitná starostlivosť. Ide tu o také usporiadanie služieb pre skupiny, ktoré sú ohrozené sociálnou exklúziou, aby mohli zostať so svojím handicapom vo svojej komunite a žiť tu plnohodnotný život. Koncentruje sa na rozvoj svojpomocných poňatí uspokojovania sociálnych potrieb.
 - Komunitná organizácia. Hlavným cieľom je zlepšovanie vzťahov medzi rôznymi organizáciami a to s cieľom poskytovania služieb, ktoré reagujú na aktuálne potreby klientov.
 - Komunitný rozvoj. Znamená budovanie aktívnych a udržateľných komunit, ktoré sú založené na sociálnej spravodlivosti a vzájomnom rešpekte.
 - Komunitné plánovanie. Tento model sa u nás objavuje najčastejšie. Komunitné plánovanie je jednou zo základných metód riadenia rozvojových procesov, je to metóda pomocou ktorej môžeme plánovať sociálne služby tak, aby vyhovovali miestnym špecifikám a potrebám jednotlivých občanov, tiež je to otvorený proces zisťovania potrieb a zdrojov a hľadanie najlepších riešení v oblasti sociálnych služieb. V literatúre je definovaných sedem hlavných princípov komunitného plánovania.
- Partnerstvo medzi všetkými účastníkmi.

- Zapájanie miestneho spoločenstva.
- Hľadanie nových ľudských a finančných zdrojov.
- Práca s informáciami.
- Priebeh spracovania komunitného plánuje rovnako dôležitý ako výsledný dokument.
- Zohľadnenie už vytvorenej a osvedčenej spolupráce.
- Kompromis prania a možností.

Pri komunitnom plánovaní musia byť do procesu zapojené tri skupiny účastníkov:

- Zadávateľ sociálnych služieb.
- Poskytovateľ sociálnych služieb.
- Prijímateľ sociálnych služieb.

Výsledkom komunitného plánovania je najmä systém sociálnych služieb na miestnej úrovni, ktorý zodpovedá miestnym potrebám.

- Komunitné vzdelávanie. Komunitné vzdelávanie zahŕňa programy, ktorých cieľom nie je rozvoj jedinca alebo malej skupiny ľudí ale o rozvoj určitého spoločenstva. Konečným zámerom je aktivovať členov komunity a naučiť ich, ako zmeny dosiahnuť.
- Komunitná akcia. Využíva predovšetkým priamu akciu na lokálnej úrovni. Cieľom je obmedzenie nerovnosti a zlepšenie životných podmienok.
- Feministická komunitná práca. Hlavným cieľom tohto modelu je zlepšenie sociálneho postavenia žien hromadným ovplyvňovaním sociálnych determinantov ich nerovnosti.
- Antirasistická komunitná práca. Vychádza z predpokladu o zlyhávaní tradičnej komunitnej práce v uspokojovaní potrieb príslušníkov etnických menšín. Neraz zápasí s ideologizáciou a politizáciou.

V práci s komunitou môžeme podľa Levickej (2003, s. 74) identifikovať nasledujúce etapy:

- Etapa získavania informácií, získavanie prvých a základných informácií, ktoré komunitu definujú z hľadiska sociálneho, demografického, ekonomického a iného hľadiska.
- Etapa kvalifikácie a kvantifikácie sociálneho problému, je potrebné zistiť dominantný sociálny problém, ktorý je z hľadiska spoločnosti aj komunity najakútnejší.
- Etapa navrhovania projektov sociálnych opatrení. Sú to konkrétne opatrenia na riešenie problematiky v komunite. Je vytvorený spoločný plán, V tretej etape je tak vytvorený spoločný plán ktorý obsahuje:
 - vytýčené hlavné ciele,
 - zvolené pracovné postupy,
 - určené hlavné zdroje (finančné i personálne),
 - stanovený kalendár - čiže plán práce rozvrhnutý do konkrétnych termínov, so špecifickým dôrazom na kontrolu kľúčových momentov projektu,
 - zodpovedné osoby,
 - stratégiu v prípade nepredvídaných udalostí a podobne.
- Etapa realizácie sociálnych opatrení. Táto etapa má niekoľko dôležitých úsekov:
 - využitie existujúcich komunitných zdrojov - predovšetkým služieb pri odstraňovaní sociálnych problémov komunity,
 - získanie podpory mimo zdrojov komunity,
 - informácie o dosiahnutých úspechoch.

Je dôležité, aby sme hneď v počiatkoch vedeli využiť dostupné lokálne zdroje.

- Etapa vyhodnotenia. Predstavuje posúdenie efektívnosti realizovaného opatrenia. Vyhodnocuje sa z hľadiska zlepšenia sociálnej situácie komunity, vyššej sebestačnosti komunity. Hodnotenia sa zúčastňujú členovia komunity, sociálni pracovníci, experti podieľajúci sa na realizácii opatrení. Hodnotenie je dôležité z hľadiska budúcnosti komunitnej práce.

Pavelová (2006, s. 89) k nim pridáva ešte tieto dve:

- Etapa sociálnej rehabilitácie. Cieľom tejto etapy je odstrániť, alebo aspoň zmierniť následky sociálnych problémov do takej miery, aby bola zabezpečená spoločenská sebestačnosť daného subjektu.
- Etapa prevencie návratu sociálno-patologických javov. Jej cieľom je predchádzanie vzniku dysfunkčných, prípadne sociálno-patologických javov v oblasti existencie a harmonického vývoja jednotlivca, skupiny alebo komunity.

Okrem týchto etáp sa v odbornej literatúre stretávame aj s iným delením, napríklad u Navrátila. Bližší popis však pre predmet našej práce nie je potrebný.

3.4.1 Komunitná sociálna práca v rómskych komunitách

Ako už bolo v predchádzajúcej kapitole spomínané, komunitná sociálna práca musí brať do úvahy špecifiká komunity, v ktorej sa komunitná sociálna práca plánuje vykonávať. To platí aj pri práci v rómskej komunite, kde sa musia brať do úvahy kultúrne špecifiká, ktoré toto etnikum odlišujú od majoritnej väčšiny. Podľa Frka a Lukáča (2003) je cieľom komunitnej práce so skupinami ohrozenými sociálnou exklúziou predovšetkým aktivácia a motivácia členov komunity k riešeniu problému prostredníctvom spoločnej aktivity za pomoci a podpory komunitného sociálneho pracovníka. Frk a Lukáč (2003) vymedzili tieto možné ciele:

- Poznanie príčin vzniku sociálnej exklúzie, jej vývoj a mieru.
- Vytvorenie sítia vzájomnej pomoci medzi členmi komunity.
- Zapojenie všetkých schopných členov komunity, dostupných prostriedkov a možností komunity do sociálnej aktivity.
- Prevzatie zodpovednosti za riešenie problému komunitou.
- Získanie schopnosti preventívneho správania sa komunity voči možným sociálnym problémom do budúcnosti.
- Decentralizácia formálnych sociálnych služieb priamo do komunity.

Tieto ciele sa nedajú dosiahnuť okamžite. Komunitná práca musí prebiehať dlhšie časové obdobie a musí byť intenzívna. Podľa Džambazoviča (2004) najefektívnejšou sa javia skupinové metódy, ale tiež aj individuálny prístup. Podľa Frka (2003) je najbežnejšou praxou na Slovensku zakladanie komunitných centier, ktoré zabezpečujú zmenu postoja

komunity hlavne v otázke vzdelania. Rómske komunity stále nepovažujú vzdelanie za východisko zo svojej situácie a nevedú ku vzdelaniu ani svoje deti.

Podľa úradu splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity je komunitná sociálna práca dôležitou zložkou Komplexného rozvojového programu rómskych osád. Cieľovou skupinou sú predovšetkým obyvatelia rómskych osád – teda sociálne vylúčené a geograficky segregované komunity.

Cieľom komunitnej sociálnej práce je (Úvod do štandardov terénnej sociálnej práce v obci s osobitným zreteľom na prácu s vylúčenými komunitami, 2012):

- zvýšenie sociálnej mobility cieľových skupín a jeho schopnosti riadiť si svoj život samostatne,
- sprostredkovanie služieb a aktivít, ktoré sú lokálne dostupné ale poskytovatelia o klientoch nevedia alebo klienti nevedia o službe,
- iniciovanie štrukturálnych zmien a ozdravných procesov v lokalite,
- minimalizovanie rizík spojených so životom v sociálne znevýhodňujúcom prostredí,
- zmena prístupu samospráv k sociálne vylúčeným lokalitám, podieľanie sa spolu s klientmi na komunitnom plánovaní a rozhodovaní,
- spolupráca so subjektmi realizujúcimi v lokalite rozvojové programy.

Podľa Programu podpory komunitnej sociálnej práce v obciach (je jedným z programov Fondu sociálneho rozvoja) sa dá sociálne vylúčenie odstrániť pomocou permanentnej práce komunitného sociálneho pracovníka a jeho asistenta.

Z uvedeného vyplýva, že komunitná sociálna práca v marginalizovaných rómskych komunitách je zameraná predovšetkým na prácu s rodinou a jednotlivcom a hlavným cieľom je pripraviť klienta tak, aby sa dokázal postarať o seba a bol schopný zvládať a riadiť svoj život, čím by sa integroval do spoločnosti. Ďalej vyplýva to, že musí byť permanentná a dlhodobá.

3.4.2 Komunitné centrum

Ako už bolo povedané najbežnejšou praxou na Slovensku pri práci v komunite je zakladanie komunitných centier. Komunitné centrum je objekt s jednou alebo viacerými miestnosťami, ktoré je zriadené buď priamo v rómskej osade alebo v blízkosti rómskej komunity, prípadne v regióne s vysokou koncentráciou Rómov. Výber lokality pre zriadenie komunitného centra závisí predovšetkým od jeho zamerania (Rusnáková In: Rosinský a kol. 2006, s. 246).

Súčasťou komunitného centra by mali byť (Rusnáková In: Rosinský a kol. 2006, s. 248).

- veľká polyfunkčná miestnosť,
- priestor na cirkevné a náboženské stretnutia,
- administratívna miestnosť,
- menšie polyfunkčné miestnosti (učebne, priestory na stretávanie, krúžky),
- posilňovňa,
- v prípade potreby aj materská škola,
- sprcha a WC,
- šatník s obnoseným šatstvom určeným na predaj za symbolické ceny, zriadený v spolupráci s mimovládnyimi, charitatívnymi organizáciami,
- ihrisko,
- telefón, počítač, fax, práčka.

Aktivity v komunitných centrách:

- Centrum by malo byť otvorené celý deň, najmä popoludní (ideálne od 9.00 do 21.00 hod.).
- Centrum by malo realizovať:
 - voľno-časové aktivity pre deti aj dospelých,
 - vzdelávanie miestnej elity,
 - kurzy (napríklad lacné varenie, šitie, hospodárenie, základné zručnosti, kurzy gramotnosti),
 - osvetové programy pre dievčatá, chlapcov aj dospelých,
 - duchovnú, duševnú, materiálnu pomoc.

3.5 Inšpirácie z praxe

Komunitné centrum CESPOM v Lučenci.

Komunitné centrum bolo zriadené občianskym združením Centrum sociálnej pomoci mladým, vo februári v roku 2002. Cieľom je pomáhať sociálne odkázaným ľuďom začleniť sa do riadneho spoločenského života. Cieľom činnosti občianskeho združenia je zvýšiť rast ekonomickej, sociálnej a vzdelanostnej situácie Rómov i Ne - Rómov v okrese Lučenec a Poltár. Prostredníctvom programov vzdelávania a prípravy na zamestnanie v kluboch Komunitného centra uľahčiť ich integráciu a reintegráciu pri vstupe na trh práce. Systematickou prácou v oblasti vzdelávania pomôcť rómskym žiakom a študentom SŠ ukončiť štúdium na školách. Aktivity sa zameriavajú na rozvoj a podporu osobnosti rómskych detí, mládeže a dospelých nachádzajúcich sa v ťažkej životnej situácii, prípravu na ich budúce povolanie a následné sprostredkovanie zamestnania v Agentúre podporovaného zamestnávania, na vedenie ktorej občianske združenie získalo povolenie z Ministerstva práce a sociálnych vecí.

Cieľovú skupinu tvoria skupiny sociálne odkázaných a sociálne vylúčených obyvateľov, deti a mládež z rodín nachádzajúcich sa v sociálnej núdzi, nezamestnaní, najmä absolventi stredných škôl bez praxe a ženy a deti ohrozené domácim násilím a týraním.

Aktivity sú určené pre územné rozloženie okresov Lučenec a Poltár, pričom niektoré z programov, hlavne kultúrne (usporiadanie celoslovenskej súťaže v speve populárnej piesne Rómsky hlások) sú Celoslovenského charakteru.

Spolupracujeme na realizácii projektov s rôznymi verejnými i súkromnými organizáciami ma celom Slovensku. Sme členom Asociácie komunitných centier Slovenska.

Zoznam klubovej činnosti :

- Klub doučovania - žiakov a študentov základných a stredných škôl doučujú skúsení pedagógovia a pripravujú ich na každodenné vyučovanie, monitor, na prijímacie pohovory.
- Internetový klub – mladí nadšenci navštevujú internetovú klubovňu, k dispozícii je 6 počítačov s pripojením na internet . Mládež a študenti VŠ tvoria webové stránky a učia sa programovaniu.

- Klub priateľov nemeckého jazyka – doučovanie nemeckého jazyka pre študentov SŠ, klub uchádzačov o zamestnanie, ktorí chcú vykonávať profesiu opatrovateľstvo v nemecky hovoriacich krajinách.
- Poradenstvo pre týrané a zneužívané ženy a deti – vyhľadávanie, poradenstvo.
- Klub Mamičiek – stretávanie mamičiek, opatrovanie detí na 2 hodiny.
- Klub osamelých srdc – stretávanie osamelých ľudí každý piatok.
- Humanitárna pomoc – dovoz a darovanie použitého šatstva, darovanie potravín.
- Agentúra podporovaného zamestnávania.
- Spevácky súbor.
- Dva tanečné súbory.

V júni 2006 na základe prideleného grantu z Ministerstva kultúry sme založili spevácky a 2 tanečné súbory CESPOM, ktoré si získali veľkú popularitu u mládeže z celého okolia a dnes majú počet členov - 92 detí z okresu Lučenec a 25 detí z celého Slovenska. (O nás, 2012).

DISKUSIA

Bakalárska práca je teoretického charakteru, no doplnená o príklady dobrej praxe v zvolenej téme. Rozoberá sociálne vylúčenie z pohľadu sociálnej práce. Možnosti sociálnej práce pri zmierňovaní a odstraňovaní sociálneho vylúčenia, so zameraním na rómske komunity. Keďže práca je teoretického charakteru cieľom práce bolo sumarizovať a sprostredkovať čitateľovi možnosti (nástroje) sociálnej práce v boji proti sociálnemu vylúčeniu (so zameraním na sociálnu prácu v komunite).

Sociálnu exklúziu môžeme charakterizovať ako proces, kedy sú jednotlivci, alebo celé skupiny vytlačované na okraj spoločnosti a je im obmedzovaný alebo zamedzený prístup k zdrojom, ktoré sú dostupné ostatným členom spoločnosti (Toušek, 2007). Podľa Džambazoviča (2004, s. 76) pojem sociálneho vylúčenia znamená veľmi diverzifikovanú oblasť javov a jeho jadrom je v súčasnosti fakt, že sa vylúčení jedinci, ale i celé vylúčené sociálne kolektivity nepodieľajú rovnakou mierou ako ostatní na hmotných i nehmotných zdrojoch spoločnosti a na ich distribúcii, či redistribúcii, čo môže viesť k ich chudobe, ale rozhodne vedie k sociálnej či kultúrnej izolácii. Toto sú tie najčastejšie používané definície sociálnej exklúzie. Na základe štúdia odbornej literatúry sa prikláňame k definícii Džambazoviča, ktorá poukazuje na to, že skupiny trpiace sociálnou exklúziou sa nepodieľajú rovnakou mierou na hmotných a nehmotných statkoch spoločnosti a rovnako poukazuje na fakt, že sociálna exklúzia môže viesť k chudobe, ale to neznamená, že človek, alebo celé skupiny trpiace sociálnou exklúziou musia byť postihnuté chudobou. Niekedy sa stáva, že pojem sociálna exklúzia je považovaný za ekvivalent pojmu chudoba, čo samozrejme nie je presná interpretácia. Sociálna exklúzia je teda stav, kedy človek alebo skupina nemôže alebo nevie sa podieľať na statkoch, ktoré produkuje spoločnosť.

Na základe štúdia literatúry môžeme definovať skupiny, ktoré sú najviac ohrozené sociálnou exklúziou, sú to tieto skupiny:

- domácnosti s nízkym príjmom (napr. žijúce iba zo sociálnych príjmov, alebo z príjmov pod hranicou rizika chudoby, alebo s príjmom pod životným minimom, alebo patriace medzi 25% domácností s najnižším príjmom),
- nezamestnaní, najmä dlhodobo nezamestnaní, mladí nezamestnaní a nezamestnaní nad 50 rokov,

- deti a mládež (napr. 0 – 17 a 18 – 25 rokov),
- domácnosti s 3 a viac deťmi,
- jednorodičovské domácnosti s deťmi (neúplné rodiny, ktoré tvoria najmä osamelé matky s deťmi),
- ľudia so zdravotným postihnutím,
- starší ľudia, napr. ľudia vo veku nad 65 rokov alebo dôchodcovia,
- Rómovia žijúci v segregovaných osídleniach,
- iné zraniteľné skupiny, ako sú napr. bezdomovci, ľudia opúšťajúci detské domovy alebo iné inštitucionálne zariadenia.

Tieto skupiny sú najviac ohrozené sociálnym vylúčením, hlavne sú ohrozené ekonomickým sociálnym vylúčením, pretože majú problém nájsť si adekvátne zamestnanie.

Na základe výskumov, ktoré boli uskutočnené, môžeme povedať, že sa stretávame s fenoménom takzvaného dvojitého vylúčenia, alebo dvojitej marginalizácie. Tento jav sa objavuje na územiach, ktoré sú vylúčené, je tam napríklad zlá infraštruktúra, nevhodné cesty, toto územie je znevýhodnené a teda marginalizované a keď sa v rámci tohto územia vyčlení ešte nejaká lokalita hovoríme o dvojitej marginalizácii.

Špecifickým prípadom sú rómske komunity, ktoré sa od majority odlišujú na základe kultúrno - historických aspektov. Rómovia majú svoje špecifické vnímanie sveta, hierarchiu, pôvod na ktorí sú hrdí hlavne Olašskí Rómovia. Tieto ich kultúrne špecifiká spôsobujú, že ich majoritné obyvateľstvo vyčleňuje a má voči nim predsudky. Stotožňujeme sa so závermi, ktoré vo svojich prácach uverejnil Džambazovič. Podľa neho ekonomické vylúčenie veľmi úzko súvisí s vylúčením z trhu alebo na trhu práce. Toto vylúčenie je často primárnym zdrojom chudoby a znamená v konečnom dôsledku vylúčenie zo životného štandardu a životných šancí obvyklých v konkrétnej spoločnosti. Podľa Džambazoviča a Juráskovej (2002) možno u Rómov identifikovať viacero skutočností, ktoré ich marginalizujú na trhu práce:

- neustále klesajúca vzdelanostná a kvalifikačná úroveň,
- prítomnosť skrytej diskriminácie voči rómskemu národu zo strany majority, respektíve zamestnávateľov,

- nízky status bývania, životných podmienok a nevyhovujúci zdravotný stav,
- trvalo vysoká miera (dlhodobej) nezamestnanosti a s tým súvisiaca devastácia ľudského kapitálu a strata pracovných návykov.

Špecifikom rómskej nezamestnanosti je jej dlhodobosť. Nebezpečná je hlavne nezamestnanosť u rómskej mládeže, ktorá nemá vôbec skúsenosti s pracovným trhom a nemá osvojené žiadne pracovné návyky, čím je vylučovaná z trhu práce. Taktiež sa objavuje nebezpečný fakt, že rómska mládež ani nechce pracovať, keďže vo svojom okolí nevidí nikoho, kto by pracoval a tak sa mal lepšie. Môžeme konštatovať, že rómska mládež nie je vedená k tomu, aby sa zamestnala, od malička vidí iné vzorové situácie, ktoré sú znásobené tým, že Rómovia žijúci v osadách nevidia iní životný štýl. Taktiež sa stotožňujeme s tým, že Rómovia neprikladajú vzdelaniu žiadnu váhu a školu považujú za nutné zlo. Na základe štúdia odbornej literatúry môžeme tiež konštatovať, že podporné programy, ako sú zvýhodnené obedy, alebo štipendiá sa míňajú účinkom, žiaci síce v škole sú, ale sú nepripravení a nejavia najmenší záujem o vzdelanie.

Sociálna exklúzia je spájaná hlavne s rómskou komunitou. Ako odpoveď na koncept sociálnej exklúzie je koncept sociálnej inklúzie, teda snaha včleniť vyčlenené skupiny, komunity, alebo ľudí. Tento koncept sa je špecifický tým, že sa nesnaží o inklúziu len na mikro úrovni, ale aj na mezo a makro úrovni. Teda podstatou je začleniť komunitu, ale tiež plošne zaviesť opatrenia, ktoré by zabránili opätovnému vylúčeniu danej komunity.

Podľa Džambazoviča (2004) je koncept sociálnej inklúzie posun od:

- od individuálnych charakteristík k štrukturálnym príčinám chudoby/vylúčenia,
- od vertikálnych nerovností (akcent na redistribúciu – distributívna dimenzia) k horizontálnym nerovnostiam (akcent na začlenenie a integráciu – vzťahová dimenzia),
- od statického k dynamickému (procesuálnemu) vnímaniu,
- od unidimenzionálneho k multidimenzionálnemu vymedzeniu od individuálnej ku komunitnej úrovni.

Najvhodnejšie metódy, ktoré sa dajú použiť pri tomto koncepte sú podľa odbornej verejnosti terénna sociálna práca a práca v komunite.

Terénna sociálna práca je špecifická tým, že s klientom sa pracuje priamo v teréne, teda v jeho prirodzenom prostredí. Pracuje sa aj s okolím, nie len s klientom. Sociálny

pracovník má možnosť reagovať na potreby klienta a zabezpečovať to, čo klient skutočne potrebuje.

Cieľom terénnej sociálnej práce je motivácia a aktivizácia jednotlivcov a rodín na riešenie problémov prostredníctvom spoločnej aktivity s pomocou a podporou terénneho sociálneho pracovníka. Za ciele terénnej sociálnej práce možno všeobecne považovať Definície terénnej sociálnej práce 2012 :

- prevenciu sociálneho vylúčenia a jeho prehlbovanie,
- prevenciu sociálne rizikových javov,
- sociálne začleňovanie,
- miernenie negatívnych dôsledkov a rizík životných situácií klientov, vrátane ich dopadu na spoločnosť,
- zmiernovanie nerovnosti, vrátane nerovného prístupu k službám, vzdelaniu, bývaniu a podobne,
- pomoc klientovi získavať/znovu nadobudnúť sociálne kompetencie,
- odovzdávanie informácií,

Sociálna práca v komunite je charakterizovaná tým, že pracuje s komunitou ako celkom, teda rieši problémy, ktoré sú dôležité pre celú komunitu, nie len jednotlivca ako je to v prípade terénnej sociálnej práce. Keďže je tu tento podstatný rozdiel v prístupe terénnej sociálnej práce a sociálnej práce s komunitou, myslíme si, že pre koncept integrácie je vhodnejšia komunitná sociálna práca, ktorá môže dávať vhodné podnety na mezo úroveň, teda kraj a ten pri zozbieraní poznatkov z viacerých mikro úrovní môže podať návrh na makro úroveň, teda štát.

Výstižnú definíciu komunitnej sociálnej práci ponúka Pavelová(2006, s. 43), komunitná sociálna práca teda znamená oficiálnu sociálnu prácu, ktorej cieľom je aktivácia a podpora formálnych a neformálnych skupín osôb, ktoré sú definované spoločným znakom odvodeným od ich sociálneho znevýhodnenia. Práca v komunite má svoje metódy a hlavne práca v rómskej komunite má svoje metódy. Podľa Džambazoviča (2004) najefektívnejšou sa javia skupinové metódy, ale tiež aj individuálny prístup. Podľa Frka (2003) je najbežnejšou praxou na Slovensku zakladanie komunitných centier, ktoré zabezpečujú zmenu postoja komunity hlavne v otázke vzdelania. Rómske komunity stále nepovažujú vzdelanie za východisko zo svojej situácie a nevedú ku vzdelaniu ani svoje deti.

Všetky tieto metódy majú viesť hlavne k týmto cieľom:

- zvýšenie sociálnej mobility cieľových skupín a jeho schopnosti riadiť si svoj život samostatne
- sprostredkovanie služieb a aktivít, ktoré sú lokálne dostupné ale poskytovatelia o klientoch nevedia alebo klienti nevedia o službe
- iniciovanie štrukturálnych zmien a ozdravných procesov v lokalite
- minimalizovanie rizík spojených so životom v sociálne znevýhodňujúcom prostredí
- zmena prístupu samospráv k sociálne vylúčeným lokalitám, podieľanie sa spolu s klientmi na komunitnom plánovaní a rozhodovaní
- spolupráca so subjektmi realizujúcimi v lokalite rozvojové programy

Pri práci v komunite je dôležité to, že sociálny pracovník pracuje priamo v komunite, vidí jej problémy a môže na nich reagovať. Môže reagovať na najaktuálnejšie problémy a tiež môže pomôcť pri komunikácii s okolím.

Pri písaní bakalárskej práce sme sa stretli s programom práce v komunitách, ktorý je realizovaný prostredníctvom Fondu sociálneho rozvoja, kde nás prekvapil výsledok výskumu, ktorý hovoril, že len veľmi malé množstvo sociálnych pracovníkov pracuje v komunitách, ktoré sa nachádzajú mimo dedinu, či mesta. Teda tie komunity, ktoré by potrebovali tú najväčšiu pomoc ju dostávajú veľmi málo. Uvedomujeme si, že práca v takýchto komunitách je veľmi psychicky náročná, napriek tomu zastávame názor, že by mali byť podporované hlavne tie projekty, ktoré sa sústreďujú na prácu v segregovaných komunitách.

Pri písaní tejto bakalárskej práce sme sa stretli aj s prieskumom činnosti komunitných sociálnych pracovníkov, ktorý sa uskutočnil v roku 2006. V tomto prieskume väčšina komunitných sociálnych pracovníkov uviedla za najväčšiu prekážku svojej práce nedôveru klientov ako aj neochotu spolupracovať nie len zo strany klientov, ale aj zo strany úradov, či miestnej samosprávy. Preto sa stotožňujeme s názorom, že sociálna práca v komunite musí byť dlhodobá a intenzívna, inak nemá zmysel. Ďalším problémom, s ktorým sa musia komunitní sociálni pracovníci vysporiadať je veľké množstvo problémov, ktoré časovo nie

sú schopní zvládať. Tu by stálo za zváženie posilnenie terénnych sociálnych pracovníkov, alebo programov, ktoré umožňujú zamestnať terénnych sociálnych pracovníkov, poprípade podporiť komunitné centrá, aby mali možnosť zamestnať viac ľudí. Tu vidíme možnosti v čerpaní euro fondov.

V neposlednom rade nás zaujalo to, že komunitní sociálni pracovníci nemajú možnosť kvalitne sa vzdelávať, vymieňať si poznatky a skúsenosti a čerpať novú inšpiráciu, čo je pri takto náročnej práci veľmi zlé. Stálo by za zváženie zorganizovať aspoň krajské Works hops, kde by si komunitní sociálni pracovníci, prípadne terénni sociálni pracovníci mohli vymieňať svoje skúsenosti a čerpať nové poznatky pre svoju prax.

Na záver môžeme konštatovať, že najvhodnejšou metódou v boji proti sociálnej exklúzii je komunitná sociálna práca, ktorá umožňuje reagovať na skutočné problémy komunity. Do budúcnosti by sme však odporúčali podporovať projekty, ktoré sa zameriavajú na prácu v segregovaných komunitách, ale tiež brať väčší ohľad na komunitného sociálneho pracovníka a snažiť sa naplniť aj jeho potreby, pretože práve od neho, od jeho osobnosti a práce závisí úspech projektu inklúzie komunit trpiacich sociálnou exklúziou.

ZÁVER

Sociálna práca je odbor, ktorý má veľmi široké pole uplatnenia. V časoch hospodárskej krízy prichádza mnoho ľudí o zamestnanie. Preto potrebujú, aby ich niekto naviedol na správnu cestu, alebo pomohol zorientovať sa v novej situácii.

Vznikajú celé „hladové doliny“ kde je takmer nemožné získať prácu. Práve v takýchto oblastiach je nebezpečenstvo javu, takzvanej sociálnej exklúzie, teda sociálneho vylúčenia ktoré je charakterizované sťažnou dostupnosťou sociálnych výhod. V niektorých prípadoch dochádza dokonca k takzvanej dvojitej marginalizácii. Tento jav nastáva vtedy, keď sa na marginalizovanom území vyčlení komunita, ktorá ešte sama je marginalizovaná.

Cieľom bakalárskej práce je sumarizovať a sprostredkovať čitateľovi možnosti (nástroje) sociálnej práce v boji proti sociálnemu vylúčeniu (so zameraním na sociálnu prácu v komunite).

Na základe analýzy dostupnej literatúry, ako aj rôznych programov boja proti sociálnemu vylúčeniu môžeme povedať, že terénna sociálna práca ako aj práca v komunite je veľmi dôležitou metódou boja proti sociálnemu vylúčeniu. Odborná verejnosť definuje komunitu z rôznych pohľadov, napríklad z pohľadu priestoru alebo príslušníkov, ktorí vyznávajú rovnaké ciele, prípadne majú rovnaké záujmy. Každá komunita má svoju štruktúru a pravidlá, ktoré môže sociálny pracovník spoznať len pri práci priamo v komunite.

Sociálny pracovník môže pracovať s klientom priamo v jeho prirodzenom prostredí. Môže pozorovať jeho správanie, ale tiež lepšie rozlíšiť potreby klienta.

Najrozšírenejšou formou práce v komunite je práca v komunitnom centre, ktoré je postavené priamo v komunite kde plní rôzne funkcie. Okrem komunitného centra, (podľa vyjadrení terénnych sociálnych pracovníkov) je najčastejšou prácou pomáhať klientom s vypisovaním tlačív alebo dozorovaním nad dochádzkou do školy.

V poslednej kapitole sa venujem praktickým príkladom práce v komunite a možnostiam predchádzania sociálnej exklúzie. Podľa mňa je veľkým prínosom daný príklad programu výstavby bytov nižšieho štandardu, ktorý realizoval fond rozvoja bývania v spolupráci s Nadáciou Milana Šimečku. Tento projekt je veľmi podrobne popísaný v záverečnej správe, ktorá je zverejnená na webovej stránke nadácie. V záverečnej správe sa hodnotí, že úroveň bývania ovplyvňuje vnímanie minority majoritou. Ako druhý príklad som si

vybrala program sociálnej práce v rómskych komunitách. Tu hodnotím vnímanie svojej práce z pohľadu sociálnych pracovníkov. Je zaujímavé, že veľkú časť práce sociálneho pracovníka tvorí administratíva spojená s jeho prácou. Bolo by preto na zváženie, ako by sa dala odbúrať zbytočná byrokracia a čas sa efektívne venoval práci s klientom. Taktiež bolo zaujímavé zistenie, že sociálni pracovníci, len v malej miere pracujú vo vyčlenených komunitách, kde by ich práca bola podľa mňa veľmi potrebná.

Verím, že práca prispeje k prehľadnosti a ľahšej orientácii v problematike sociálnej exklúzie a možnostiach boja s ňou.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ÚDAJOV

AMBRÓZOVÁ, A. a kol. 2006. *Proces terénnej sociálnej práce v sociálne vylúčenej komunite.* Bratislava: Partners for Democratic Change Slovakia, o. z., 2006. 76 s. ISBN 80-969431-3-8.

BAUMAN, Z. 2001. *Komunita hľadanie bezpečia vo svete bez istôt.* Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2006. 122 s. ISBN 80-8061-225-0.

BEDNÁŘOVÁ, Z. – PELECH, L. 2003. *Šlabikář sociální práce na ulici.* Brno: Doplněk, 2003. 99 s. ISBN 80-7239-148-8.

BERGHMAN, J. Social Exclusion in Europe: Policy Context and Analytical Framework. In: ROOM, G. (ed.) *Beyond the Threshold: The Measurement and Analysis of Social Exclusion.* Bristol: The Policy Press University Bristol, 1995. s. 10 – 28.

BODNÁROVÁ, B. 2006. Niektoré aspekty chudoby v slovenskej spoločnosti – potreba sofistikovanejších prístupov k skúmaniu chudoby. In KUSÁ, Z.- DŽAMBAZOVIČ, R. (ed.) *Chudoba v slovenskej spoločnosti a vzťah slovenskej spoločnosti k chudobe: zborník príspevkov z konferencie UNESCO MOST.* Bratislava: Národný komitét UNESCO MOST, Sociologický ústav SAV, 2006. ISBN 80-85544-43-1, s. 139-151.

BREKUS, J. a kol. 2005. *Sociálna práca v obci.* Bratislava: SOCIA- nadácia na podporu sociálnych zmien, 2005. 59 s. ISBN 8086429369.

DEREVJANÍKOVÁ, Š. Dôsledky sociálnej núdze na rómsku komunitu žijúcu v Košiciach. In HEJDIŠ, M.- KOZOŇ, A. (ed.) *Sociálna a ekonomická núdza- bezpečnosť jedinca a spoločnosti: zborník príspevkov z 1. Česko-Slovenskej vedeckej konferencie 22.-23.5.2009.* Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2009. ISBN 978-80-89271-63-4, s. 268-276.

DOSTÁL, O. 2006. Konzervatívny pohľad na chudobu. In KUSÁ, Z.- DŽAMBAZOVIČ, R. (ed.) *Chudoba v slovenskej spoločnosti a vzťah slovenskej spoločnosti k chudobe:*

zborník príspevkov z konferencie UNESCO MOST. Bratislava: Národný komitét UNESCO MOST, Sociologický ústav SAV, 2006. ISBN 80-85544-43-1, s. 53-58.

DŽAMBAZOVIČ, R. 2006. Rôzne podoby chudoby na Slovensku. In KUSÁ, Z.-DŽAMBAZOVIČ, R. (ed.) *Chudoba v slovenskej spoločnosti a vzťah slovenskej spoločnosti k chudobe: zborník príspevkov z konferencie UNESCO MOST*. Bratislava: Národný komitét UNESCO MOST, Sociologický ústav SAV, 2006. ISBN 80-85544-43-1, s. 111-133.

DŽAMBAZOVIČ, R. a kol. 2004. Chudoba a sociálna exklúzia/inklúzia: Skupiny najviac ohrozené sociálnou exklúziou a námety na riešenie/prevenciu. In *Záverečná správa z prvej etapy riešenia výskumnej úlohy*. Bratislava: Stredisko pre štúdium práce a rodiny, 2004. s. 4 – 64.

DŽAMBAZOVIČ, R.- JURÁSKOVÁ, M. 2002. Sociálna exklúzia (vylúčenie) Rómov na Slovensku. In *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: IVO, 2002. ISBN 80-88935-41-5, s. 527-564.

GABURA, J. 2005. *Sociálne poradenstvo*. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca, 2005. 222 s. ISBN 80-8918S-10-X

GERBERY, D. 2006. Znižovanie chudoby a sociálne vylúčenie ako ciele verejnej politiky na Slovensku. In KUSÁ, Z.- DŽAMBAZOVIČ, R. (ed.) *Chudoba v slovenskej spoločnosti a vzťah slovenskej spoločnosti k chudobe: zborník príspevkov z konferencie UNESCO MOST*. Bratislava: Národný komitét UNESCO MOST, Sociologický ústav SAV, 2006. ISBN 80-85544-43-1, s. 244-251.

GURGOVÁ, B. 2004. *Úvod do teórie a metodológie komunitnej práce*. Liptovský Mikuláš: Vojenská akadémia vied v Liptovskom Mikuláši, 2004. 88 s. ISBN 80-8040-237-X.

HOJSÍK, M. F. 2008. *Evaluácia programu obecných nájomných bytov v rómskych osídleniach*. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti, 2008. 45 s.

KOPŘIVA, K. 1997. *Lidský vztah jako součást profese*. Praha: Portál, 1997. 152 s. ISBN 80-7178-150-9.

KOZUBÍK, M.- VANKOVÁ, K. 2011. Chudoba a etnicita (výskum osád hornádskej doliny). In MARÁŠKOVÁ, I. (ed.) *Politiky a paradigmata sociální práce: Co jsme zdědili a co s tím uděláme?*: Recenzovaný sborník z konference konané dne 24. a 25. 11. 2010. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíne, 2011. ISBN 978-80-7318-994-5, s. 107- 113.

LEVICKÁ, J. 2003. *Metódy sociálnej práce*. Trnava: Trnavská univerzita, 2003. 122 s. ISBN 80-89074-38-3.

LUKÁČ, M.- FRK, B. 2003. *Základné východiská komunitnej práce s rómskou menšinou*. In KOLTHOF, W. H.- LUKÁČ, M. (ed.) *Zlepšenie podmienok pre vstup mladých Rómov na trh práce, SK 0002.01 a grantová úloha VEGA č. 1/0457/03 Kvalita života – kvalitou sociálnej práce a vzdelávania dospelých*: zborník príspevkov z teoreticko-praktického seminára. Prešov: Občianske združenie Potenciál, 2003. ISBN 80-969073-0-1, s. 33-38.

MAČÁKOVÁ, M.- POLLÁK, M. a kol. 2008. *Komunitné centrá – oáza pre ľudí zo znevýhodnených komunit*. Košice: ETP SLOVENSKO, 2008. 46 s. ISBN 978-80-968196-3-8.

MAREŠ, P. 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 248 s. ISBN 80-85850-61-3.

MAREŠ, P.- HORÁKOVÁ, M.- RÁKOCZYOVÁ, M. 2008. *Sociální exkluze na lokální úrovni*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i., 2008. 77 s. ISBN 978-80-7416-014-1.

MATOUŠEK, O. a kol. 2005. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.

MATOUŠEK, O. a kol. 2001. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. 312 s. ISBN 80- 7178- 473- 7.

MATULAY, Š. 2009. Chudoba Rómov ako sociálny a spoločenský problém Slovenska. In HEJDIŠ, M.- KOZONĚ, A. (ed.) *Sociálna a ekonomická núdza- bezpečnosť jedinca a spoločnosti: zborník príspevkov z 1. Česko-Slovenskej vedeckej konferencie 22.-23.5.2009.* Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2009. ISBN 978-80-89271-63-4, s. 276-282.

MYDLÍKOVÁ, E.- KOVÁCS, K.- BRNULA, P. 2009. Sociálna práca a poradenstvo. Bratislava: Liga za duševné zdravie, 2009. 45 s. ISBN 978-80-970123-2-8.

NAVRÁTIL, P. 2001. Teorie a metody sociální práce. Brno: Marek Zeman, 2001. 169 s. ISBN 80-903070-0-0.

ONDREJKOVIČ, P.-KASANOVA, A. 2006. Problém chudoby ako kategorický imperatív. In KUSÁ, Z.- DŽAMBAZOVIČ, R. (ed.) *Chudoba v slovenskej spoločnosti a vzťah slovenskej spoločnosti k chudobe: zborník príspevkov z konferencie UNESCO MOST.* Bratislava: Národný komitét UNESCO MOST, Sociologický ústav SAV, 2006. ISBN 80-85544-43-1, s. 10-23.

PAVELOVÁ, E.- TVRDOŇ, M. 2006. Komunitná sociálna práca. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2006. 175 s. ISBN 80-8050-983-2.

PREVENDÁROVÁ, J. 2001. Rodinná terapia a poradenstvo. Bratislava: Humanitas, 2001. 145 s. ISBN 80-968053-6-3.

QUISOVÁ, S. 2009. Sociální komunikace v pomáhajících profesích. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2009. 73 s. ISBN 978-80-7248-551-2.

RUSNÁKOVÁ, J.- ROSINSKÝ, R.- VEREŠOVÁ, M.- SOLLÁR, T.- MIKUŠKOVÁ, E. 2006. Amare Roma špecifiká práce v rómskych komunitách. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, 2006. 264 s. ISBN 80-8050-990-5.

RUSNÁKOVÁ, J. 2006. Chudoba v rómskych komunitách. In KUSÁ, Z.- DŽAMBAZOVIČ, R. (ed.) *Chudoba v slovenskej spoločnosti a vzťah slovenskej*

spoločnosti k chudobe: zborník príspevkov z konferencie UNESCO MOST. Bratislava: Národný komitét UNESCO MOST, Sociologický ústav SAV, 2006. ISBN 80-85544-43-1, s. 161-164.

SCHAVEL, M.- ČIŠECKÝ, F.- OLÁH, M. 2009. *Sociálna prevencia*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2009. 138 s. ISBN 978-80-89271-22-1.

PERCY-SMITH, J. 2000. Introduction: the contours of social exclusion. In: PERCY-SMITH, J. (ed.). *Policy Responses to Social Exclusion (Towards Inclusion?)*. Buckingham: Open University Press, 2000. s. 1 – 21.

TOKÁROVÁ, A. a kol. 2003. *Sociálna práca*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2003. 573 s. ISBN 80-968367-5-7.

ÚLEHLA, I. 2007. *Umění pomáhat*. Praha: SLON, 2007. 128 s. ISBN 978-80-86429-36-6.

Internetové zdroje

ATKINSON, R. 2000. *Občanství a boj proti sociální exkluzi v kontextu reformy sociálního státu*. [online]. 2000, [cit. 2012-01-03]. Dostupné na internete: <http://socstudia.fss.muni.cz/rejstriky.php?ukol=2&rejst=1&id=216&pageno=6>.

BÁNOVČINOVÁ, A. 2010. *Chudoba ako súčasť života rodiny*. [online]. 2010, [cit. 2012-01-03]. Dostupné na internete: http://www.kpsv.fsvaz.ukf.sk/PhD%20konf%202010/SUBORY/PDF/50_Banovcinova.pdf

DŽAMBAZOVIČ, R. 2004. *Možnosti sociálnej inklúzie Rómov cez rozvoj rómskej kultúry*. [online]. 2004, [cit. 2012-01-03]. Dostupné na internete: http://www.foruminst.sk/publ/egyeb/romakultura/romak_17.pdf.

DŽAMBAZOVIČ, R.- GERBERY, D. 2004. *Chudoba a sociálne vylúčenie v kontexte krajín EÚ a SR.* [online]. 2004, [cit. 2012-01-03]. Dostupné na internete: <http://www.sspr.gov.sk/IVPR/images/IVPR/pdf/2004/rodina/Chudoba.pdf>

FEDAČKO,R.-BOBÁKOVÁ, M.-RYBÁROVÁ, S. 2010. *Terénna sociálna práca v marginalizovaných rómskych komunitách z hľadiska aktivít terénnych sociálnych pracovníkov a ich asistentov.* [online]. 2010, [cit. 2012-01-03]. Dostupné na internete: http://www.fsr.gov.sk/external/37/vyskum_tsp_kvantita.pdf

HOJSÍK, M. F. 2008. *Evaluácia programu obecných nájomných bytov v rómskych osídleniach.* [online]. 2008, [cit. 2012-01-03]. Dostupné na internete: <http://www.nadaciamilanasidecku.sk/index.php?id=90>

RADIČOVÁ, I. 2003. *Rómovia na prahu transformácie.* [online]. 2003, [cit. 2012-01-03].Dostupné na internete: http://www.eurac.it/en/research/institutes/imr/Documents/romaglob_final.pdf.

TOUŠEK, L. 2007. *Sociální vyloučení a prostorová segregace.* [online]. 2007, [cit. 2012-01-03]. Dostupné na internete: <http://antropologie.zcu.cz/socialni-vyloucení-a-prostorova-segregace>.

Terénna sociálna práca. [online]. 2012, [cit. 2012-02-28]. Dostupné na internete: <http://www.ecim.sk/studium/upload/TSPdefinicie.pdf>

Metódy a prístupy v sociálnej práci. [online].2011,[cit. 2012-02-28]. Dostupné na internete: <http://www.docstoc.com/docs/83880828/METÓDY-A-PRÍSTUPY-V-SOCIÁLNEJ-PRÁCI-I>.

O nás. [online]. 2012, [cit.2012-02-28]. Dostupné na internete: <http://www.cespom.sk/index.php/o-nas>

Pomoc v hmotnej núdzi. [online]. 2012, [cit. 2012-02-28]. Dostupné na internete: <http://portal.gov.sk/Portal/sk/Default.aspx?CatID=39&aid=846>

Úvod do štandardov terénnej sociálnej práce v obci s osobitným zreteľom na prácu s vylúčenými komunitami. [online]. 2012, [cit. 2012-02-28]. Dostupné na internete: http://www.fsr.gov.sk/external/298/brozura_2_vnutro_nahlad.pdf.

Výkon terénnej sociálnej práce v marginalizovaných rómskych komunitách. [online]. 2009, [cit. 2012-02-28]. Dostupné na internete: <http://www.fsr.gov.sk/sk/analyzy1>.